

Y A R K E N T A Ğ Z I N D A N Ö R N E K L E R

Dr. SELÂHATTİN OLCAY

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Doğu Türkistan'da ortaya çıkan siyasi karışıklıklar yüzünden bazı Türk unsurları yurtlarından ayrılmak zorunda kalmışlardı. Bunlardan bir bölümü Pakistan'a geçmiş, oradan da Türkiye'ye göçmüşlerdi. Bu göçmenler arasında önemli bir sayıda Kazak ırktaşımız da vardı. Kazakların bir bölümünün Kayseri ilinin Develi ilçesine bağlı Kopçu, Kocacı, Hacı Hamza ve Musa Hacı köylerine yerleştirildiğini öğrenince, bunlardan dil derlemeleri yapmak ve yerleştirme işleri ilgili sosyal incelemelerde bulunmak üzere Prof. Dr. Saadet Çağatay, Doç. Dr. Tahir Çağatay, G. Fox Holmes ve Godfrey Lias ile birlikte 11.X.1954 tarihinde Develiye gitmiştik. Çalışmalarımız sırasında buraya Kazaklarla birlikte bir Kaşgarlı, bir Gumalı ve iki tane de baba-oğul Yarkentlinin yerleştirildiğini öğrendim. Ebeydullah (Ubeydullah) Erenler adındaki Yarkentli göçmen o sırada Develi'nin içinde kiraladığı bir odada oturmakta, 74 numaralı Toprak Tevzi Komisyonunda çalışmakta, kazancı ile hem geçimini hem de ilk öğretimde bulunan oğlu Aziz Erenler'in yetişmesini sağlamakta idi. Ebeydullah Erenler güler yüz, olağan üstü terbiye ve nezaket ve özellikle Türklere vergi konukçuluğu ile beni arka arkaya üç gece küçük odasında konuk etti, yayınladığımız şu metinlerin tesbiti sırasında büyük bir sabır ve tahammül göstererek aynı sözcüğü, aynı tümceyi defalarca söylemekten kaçınmadı.

Ebeydullah Erenler Yarkent'in Kaltıbazır ilçesinden imiş. 1949 yılının Ekim ayında yurdundan ayrılarak Pakistan'a gitmiş, 26.4.1952 gününde de Türkiye'ye göçmüş. Altı ay kadar İstanbul'da kaldıktan sonra Develi'ye gönderilmiş ve burada yerleştirilmiş. Orta yaşlı olmasına ve türlü sıkıntılar çekmiş bulunmasına rağmen, sağlığı yerinde ve özellikle bizim için önemli olan ağız yapısı düzgün idi.

Türk Dilinin gelişme evrelerini gösteren eski metinlerin bazıları tahlilî fihristleri ile birlikte yayınlanmıştır. Bugüne değin ağızlardan yapılan derlemeler ise çok kez yalnızca metinler halinde yayınlanmışlar, bazılarına da birer küçük sözlüğün eklendiği olmuştur. Derlemeler karşılaştırmalı dil incelemelerinde birinci derecede başvurulacak kaynaklar arasında bulduklarına göre, inceleyicilere bir kolaylık olmak üzere, bunların da tahlilî fihristleri ile birlikte yayınlanmasının gerektiği kanısında olduğumuzdan, bu küçük derlememizin tahlilî fihristini de düzenledik. Sözcüklerin anlamlarını Ebeydullah Erenler ve o sırada yanımızda bulunan Kaşgarlı Dursun Uluğ ile Gumalı Şekür Turan açıkladılar. İnsan vücuduna ait uzuv adlarını ise ayrı ayrı göstermek suretile bizzat Ebeydullah Erenler söyledi, biz de bunları ve Türkiye türkçesindeki karşılıklarını yazdık. Anlamlarında tereddüde düşüğümüz sözcükleri bilinen türkçe sözlük-

lerde araştırdık ve karşılaştığımız anlam ayrılıklarını yer yer işaret ettik. Dil özelliklerini incelerken de önceleri Yarkent ağzından derlenmiş ve yayınlanmış örneklerle karşılaştırmalar yaptık.

Bugüne değin Doğu türkçesinden yapılan derlemelerde türlü çevri yazı işaretleri kullanıla gelmiştir. (1) Biz öteden beri alışık bulunduğumuz Türk ilmî Transkripsiyon Kılavuzu (İstanbul 1946)nda tesbit edilen işaretleri kullandık. Buradaki işaretlerin resmî alfabemize yakın bulunmaları, Türkiye'deki okuyucuların da metinleri daha çabuk okuyup anlamasını kolaylaştıracaktır. Ancak, bu ağızda «tesbit ettiğimiz iki ünlüyü karşılayacak işaretler kılavuzda bulunmadığından, bunlar için ayrı iki işaret kullanmak zorunda kaldık: â: a ile e arasında e'ye yakın; o: o ile ö arasında ö'ye yakın. (2) M. Hartmann ve I. Kunos aynı ağızdan yaptıkları derlemelerde, bazı ünlülerin çıkış yerlerinde görülen değişimleri gözönüne alarak bunları özel işaretlerle tesbit etmeğe çalışmışlardı. Bu ince tesbit işi birçok hallerde aykırılıklar doğurmuş ve K. Schriefl'in sert tenkidine uğramıştı. (3) Oysa, ünlülerin çıkış yerlerinde bu gibi değişimler sık sık görülmektedir ve biz de derlememizi yaptığımız sırada bunu seziyorduk. Ancak, O sırada bunları tesbit etmenin imkânsız olduğunu anladığımızdan, yalnızca pek belirli olan â, e ve ö ile söylenen sözcükleri kaydetmekle yetindik.

Yayınladığımız "ğezel"lerden I. si G. Jarring tarafından Kotan ağzında (Material I., s. 134, Poetry 6), II. ve IV. sü ise Kaşgar ağzında (Material II, s. 88, Poetry 29 ve s. 91, Poetry 38) az bir değişiklik ile tesbit edilmiş olup, diğerlerine veya benzer şekillerine herhangi bir yerde rastlayamadık. Esasen Yarkent ağzından derlenip yayınlanmış metinler de oldukça azdır. M. Hartmann 6 Ocak 1905 de Yarkent'te Tochtaqari adlı birinden bir hikâye (bk. Çiltan), I. Kunos 1905 te Budapeşte'ye gitmiş olan Mahmod Râhim'den 208 atasözü, 1 hikâye ve 12 gazal (bk. Adalekok), G. Jarring 1935 te Doğu Türkistan'dan Srinagra'ya (Kashmir) göç etmiş olanlar arasında bulunan Hamid Akhon'dan 1 hikâye ve 8 mani derlemişlerdir. G. Raquette Doğu türkçesine ait gramerinde verdiği örnekleri Yarkent ağzına göre transkripsiyon ettiğini söyler (bk. ETG). Yarkent ve Kaşgar ağızlarına dayanan sözlüğünde ise, bu ağızları ayırt edici bir kayıt yoktur (bk. ETD). İlk defa Doğu türkçesinin gramerini yazmış olan Robert Barkley Shaw da Yarkent ve Kaşgar ağızlarını esas almış olmakla beraber, o da bunlar arasındaki farkı göstermemiştir (bk. Shaw).

ÇÖÇEK

bir dehqanning tört oğlu baréken. atsi haliheyatida zor
baydi. qazara ol bay öldi. ölgendin kin bir neççi yil dadisining
mal emvallerini yedi. qismetiilahi bilen ol mallerni yedi, işti
malleri tügedi. töti baemeslehet bolup musapirlikge çıqip ketgeli

1 Bk. Jarr-Stud., s. 13.

2 Ayrıca uzun ünlüler siyah punto ile, kısa ünlüler de italik ile karşılanmıştır.

3 K. Schriefl, Bemerkungen zur Sprache von Kaşgar und Jarkend, KSz 14: 1-2; 15: 1-3, Budapest 1913-1915.

- 5 meslehet qıldı. çünki biz atimisning vaxtida baydük. atimizdin qalduq. atimisning qalğan miraslarni yedük, iştik, tügettük. emdi bu öz yutumizda, qalıqa qalğunçe kişi tonamaytqan yege keteli, u yede künümüzni aleli dep meslehet qılıştı. ba meslehet bolup töriti yolğa çıqtı. yolğa çıqqandin km neçük kün yol mangdı. bir çölde ketipparitti.
- 10 ketippağan bir tögening izni ködi. ikki üç saatin kin bir adem yolda uçrap aldığa keldi, kelgen adem yolda sizlerge töge uçradi mu dep soridi. ular töge uçrimidi dedi. törtning çongu tögeng qaydağ töge edi ong közi yoq mudi dedi. ikkincisi dedi ki tögengning üstide eğiyyağ bir xotun ba mēdi dedi. yeni biri tögengning üstide şinē bilen sirkē
- 15 ba mēdi dedi. yeni biri tögengning uttu tişi yoq mudi dedi. ēndin kin töre sorğan ademge tögengni kōmūdük dedi. bu töge ēgisi nailac bolup bu tört kişining ketken yerige bille mangdı. beş altē kündin kin bir • şeherge qadimi yetti, u şeherge keç kirdi. bir köhne mescitte yatti. ertēsi tang atqanda u şeherning patşasının aldığa kirip paşayı alem
- 20 mening bir tögem yitti. yitkēli bir ay boldi. bir ayning bu terepide izdep hēç yēdin tapalmedim. qazara bir cengelde ketipasam tört dane yolaçi uçradi. i braderlerim her qaysinglğa töge uçradi mu dep sorisam töge uçrimidi dedi. emma tögemning nişanelerini bilitken. sosam kömedim deydu. haqiqat qılıp tögemni tapturup bering dep erz
- 25 qıldı. padişa işki dane sipa burup tört dane bir tuqqanni tutturup ekeldi. padişa bu ademning tögesni ködüng mu dep sodi. bu töteylen bu kişining tögesni kömedik dep cuvap berdi. padişa eytti ki sen bularning tögesni kömeseng ong köznüng kölliqını, uttu tişining yoqlıqını, uçusta şinē sirkē atıqlıqını, eğiyyağlıqını neme bilisen
- 30 dep padişa soridi. bularning biri cuvap berdiki padişayı alem ketipparittük bir töge bizning aldımızda mingiptu. u töge mangıçe çep terepidin otlap mingiptu. kölikını ēningdin bildük. uttu tişning yoqlıqını qaydağ bilding dep soridi. tögening tişi sağ bolsa töge yegen otni kēsip yeytti. tögening tişi yoqlıqı üçün otni kēsip yemez
- 35 siyrip yeytu. tişning yoqlıqını ēningdin bildim, tögening ki üstide sirkē bilen şinē balıqını qaydağ bilding dep sodi. töge mangğan yolning bür terepide çümüle olişiptu bür terepide çibin olişiptu ēningdin bildim. eğiyyağ xotunnung balıqını qaydağ bilding dep patşa soridi. patşayı alem dedi çibin şirin tatlıq nemege amraq çümüle
- 40 sirkēge armaq. sirkē bilen şinē balıqını ēningdin bildim dedi. xotunnung eğiyyağlıqını qaydağ bilding dep sodi. xotun tögedin tüşüp bir yede sigili olturuptu. közümüz tüştü. qalısaq çep yenini beg bisip çep qolını yege dinip olturuptu, ēningdin bildik dedi. padişa bularning tecribiske heyran boldi. heyran bolup nezerbenlikke buridi. ertēsi
- 45 patişa bir vezirığa emri qıldı ki tört dane yolaçini xilbet bir öyge eçirip aldığa dosqan salıqlar. obdan yemek quyup sizler taşqari

- çiqıp marenglar. bular neme deyişidu obdan anglanglar dep hükmi qıldı. mezkur vezir paşaning emriğa baqıp bularni xilbet öyge eçirdi, bularning aldiğa dosqan saldi. yaxşı yemeklerni qoydi. özi talağa çiqti. işikni
- 50 yepip quyup maridi. bu törtining biri dedi ki bu patşa haramzada êken, veledi — zina êken dedi. yeni biri bu teamning işide itning esêri ba dedi , vezir patşağa anglatti. patşa bergazap bolup anêsining qışqa badi. qılıçni ğılapidin suğurup anêsining başığa tanglidi. ana sanga bir sözüüm bar, sendin soraymen, rastlık bile cuvap bergin, cuvap bemeseng
- 55 başingni kêsêmen dedi. anêsi qoqup balam ne suvaling bar manga degin men rast cuvap berey dedi. patşa meni sen tuqqan mu ya zinadin tapqan mu dedi. anêsi ködi ki oğlınıng aççığinehayet yaman anêsi qoqti oğlum men sanga rast cuvap berey dedi dep oğlum atang çong paşadi kündizi taxte olturup puxralerining erzini sorup seher vaxtida öyge
- 60 çerip yatitti. her zamanê da atangning işi şudi. emma men yaş nepsim ogandi. atangning atini baqıtqan bir müräquli bedi. êningqa her zamanê köyittim. bir kün vaxtni ğelimet bilip müräqulni yatqan yerimge qıçqırdım. êning bilen bir orunde yattuq. êningdin hamile bolup sen tuğul dung. çong boldung. atangning paşalıq izğa oltudung dedi. paşa
- 65 anêsining keştin çiqıp miman qılğılı buruğan vezirni qıçqırdı. paşa vezirdin soridi ki men buruğan mimanlerge neme ğoşı püşürüp berding rastingni eyt. bulmısa başingni kêsêmen dedi. vezir qoqup bazadin bir qoy elip ekelip öltürüp ğoşını püşürüp bedik dedi. paşa dedi ki andağ bolsa qoy êgisni tepip keltür dep hükmi qıldı. vezir bazağa çiqıp qoy
- 70 satqan kişni tutup keldi. paşa soridi ki bu qoyungni bu vezirim aptu. bu qoyung kiçkide neme emip çong boğan rastingni eyt dedi. qoy — satqan kişi paşayı — alem başımdin qoqumen dedi. paşa eyitti ki her güneying .bolsa öttüm dedi. qoy — satqan kişi satqan qoyum- ning qoza — êken vaxtida anêsi ölüp qoza yetim qaldı. emitkêli bir nemem yoq. bir yetti küçkü
- 75 ba bir qançiq ittim bedi. qozamni qançiq emitip çong qıptu. qazara satqılı bazağa açıqtım. sizning veziringiz aldi. qalğanni bilmeymen dep cuvab berdi. paşa turup özdün özge meslehet qılıp baqsa u töt — dane musapirning gepi toğri çiqti. paşa bu töteylenni özge yqın qıldı. birni vezir qıldı birni ğezneçi qıldı birni özge resubul qıldı birni mehram
- 80 qıldı. pütüti.

G E Z E L

I

aidim dolanning qızını
ayda yumaydu yüzini
yugin desem yüzingni
uydek alayitti közini

YARKENT AĞZINDAN ÖRNEKLER

II

- 5 yarim bamağan toyğa
men somay baralmaymen
yaning kōngli beg nazük
men aldap alalmaymen

III

- atim aldida ketti
10 qamçim yanida ketti
öz yutum degen birlen
ğeriplik manga yetti

IV

- qizil gulum taram taram
devletim ata—anam
15 ya—degen kōngel xoşi
tepilmaydu ata—anam

V

- aidim oq bilen yani
düşmenni atamen dep
keydim kepenek tonni
20 gulxanda yatamen dep

H A Z A

baleleri yığlaydu:

- şeker toğraqlaring qaldi atam
ala topaqlaring qaldi atam
cağal eçkülering qaldi atam
5 bizni kimge taşlap ketting atam
ah (vay) atam, atam, atam, atam.
ala baytallaring qaldi atam
qoy qozalaring qaldi atam
balelering qaldi atam
10 bugün ketting qaçan kelesem atam
ah (vay) atam, atam, atam, atam, atam.
qalğaç kesse kele atam
sopi kesse kele atam
bizni kimge taşlap ketting atam
15 sen qaçqan kelesen atam
ah (vay) atam, atam, atam, atam.

dadisi yıǵlaydu:

yenge eppen xotunung qaldi balam
 xotnung Ğ giyyaǵ Ğmes—mu balam
 20 balangning yüzni kömey öldüng balam
 azı amıngğa qanmay ölgen balam
 sening otipraqında qandaǵ çidamen balam
 ah (vay) balam, balam, balam, balam.

BALELERNİNG LOYLAG QOŞAQI

qelalerning quruqlari
 cuvan çoqanlıǵa çaçvaq bolsun—noy
 qelalerning munguzleri
 5 mollamliǵa düvet qelem bolsun—noy
 qelalerning tuvaqleri
 xenimlerge kepişmesi bolsun—noy

Türkiye Türkçesi ile :

H İ K Â Y E

Bir çiftçinin dört oǵlu var imiş. (Bunların) babası saǵlığında çok zengin idi. Beklenmeyen bir anda (çocukların) babası o zengin öldü. Öldükten sonra (çocukları) yıllarca babalarının mallarını yedi (ler). Allahın takdiri ile o malları yedi(ler), içti(ler), malları tükendi. Dördü anlaşarak gurbete gitmeğe karar verdiler. Çünkü biz babamızın zamanında zengin idik. Babasız kaldık. Babamızın (bize) kalmış olan miraslarını yedik, içtik, tükettik. Şimdi bu öz yurdumuzda hakir olarak kalmaktan ise (bizi hiç) kimsenin tanımadığı yere gidelim, o yerde günlerimizi geçirelim deyip anlaştı(lar). (Böylece) anlaşıp dördü yola çıktı(lar). Yola çıktıktan sonra günlerce gitti(ler). Bir çölde gidiyorlardı. (Kendilerinden önce oradan) geçmiş: olan bir devenin izini gördü(ler). İki üç saattan sonra yolda bir adam tesadüf edip önlerine geldi. Gelen adam "yolda size deve tesadüf etti mi" diye sordu. Onlar "deve tesadüf etmedi" dedi(ler). (Bu dört çocuğun) büyüğü "deven nasıl deve idi, saǵ gözü yok mu idi" dedi. İkincisi "devenin üstünde gebe bir kadın var mı idi" dedi. Diğer biri "devenin üstünde pekmez ile sirke var mı idi" dedi. Diğer biri "devenin ön dişi yok mu idi" dedi. Ondan sonra deve soran adama "deveni görmedik" dedi(ler). Bu deve sahibi çaresiz kalıp bu dört kişinin gitmekte olduğu yere beraberce gitti. Beş altı günden sonra bir şehire vardı. O şehire geç (vakit) girdi. Bir eski mescitte yattı. Sabah güneş doğduğu zaman o şehrin padişahının huzuruna girip "padişah-ı âlem benim bir devem yitti. Yiteli bir ay oldu. Bir aydan beri arayıp hiçbir yerde bulamadım. Tesadüfen bir sazlık yerde giderken dört tane yolcu rastladı. Ey kardeşlerim herhangi birinize deve tesadüf etti mi diye sorduğumda deve tesadüf etmedi dedi(ler). Amma devemin belirtilerini biliyor(lar). Sorduğumda görmedik

diyor(lar). Gerçeği araştırıp devemi buldurup verin" diyerek (durumu) arz etti. Padişah iki tane atlı askere emir verip dört kardeşi tutturup getirtti. Padişah "bu adamın devesini gördün(üz) mü?" diye sordu. Bunlar "bu kişinin devesini görmedik" diye cevap verdi(ler). Padişah "siz bunun devesini görmemiş olsanız sağ gözünün körlüğünü, ön dişinin yokluğunu, sırtında pekmez (ile) sirke yüklü olduğunu (kadının) gebeliğini nasıl biliyorsun(uz)" diye padişah sordu. Bunların biri (şöyle) cevap verdi: "padişah-ı âlem çölde gidiyorduk. Bir deve bizim önümüzden gitmiş. O deve gittiği sırada sol tarafından otlayıp gitmiş. Körlüğünü ondan bildik", (Padişah) "ön dişinin yokluğunu nasıl bildin" diye sordu. (Adam): "devenin dişi sağlam olsa deve yediği otu kesip yer. Devenin dişi olmadığı için otu kesip yememiş, sıyırıp yemiş. Dişinin olmadığını ondan bildim" dedi. (Padişah): "devenin üstünde sirke ile pekmez olduğunu nasıl bildin" diye sordu (Adam): "devenin gittiği yolun bir tarafında karınca toplanmış bir tarafında sinek toplanmış, ondan bildim" (dedi). "Gebe kadının varlığını nasıl bildin" diye padişah sordu (Adam): "Padişah-ı âlem dedi sinek şirin tatlı şeyi sever karınca sirkeyi sever. Sirke ile pekmezin varlığını ondan bildim" dedi. (Padişah) "Kadının gebeliğini nasıl bildin" diye sordu. (Adam): "Kadın deveden inip bir yerde işlemek için oturmuş. Gözümüze ilişti, baktık ki sol yanını sıkıca basıp sol kolunu yere dayayıp oturmuş, ondan bildik" dedi. Padişah bunların tecrübesine hayran oldu. Hayran olup nezarethaneye (götürülmeleri için) emir verdi. Sabahleyin padişah bir vezirine "bu dört yolcuğu boş bir eve sokup önlerine sofraya serip iyi yemekler koyup- siz dışarı çıkıp gözetleyin. Bunların ne konuştuklarını iyice anlayın" diye emir verdi. Bu vezir padişahın emrine uyarak bunları boş (bir) eve soktu, önlerine sofraya serdi, iyi yemekler koydu. Kendisi dışarı çıktı. Kapıyı kapayıp gözetledi. Bu dört (kişiden) biri "bu padişah haram-zade imiş, veled-i zina imiş" dedi. Diğerleri biri "bu yemeğin içinde it eseri var" dedi. Vezir padişaha anlattı. Padişah kızıp annesinin karşısına vardı. Kılıcını kılıfından sıyırıp annesinin başı üzerinde tuttu. "Ana sana bir sözüm var, doğru cevap ver, vermesen başını keseceğim" dedi. Annesi korkup, "oğlum ne sorun var, bana söyle, ben doğru cevap vereyim" dedi. Padişah "beni sen mi doğurdun yoksa zina ile mi elde ettin" dedi. Annesi baktı ki oğlunun kızgınlığı çok fazla, korktu, "oğlum sana doğru cevap vereyim" dedi ve "oğlum baban büyük padişah idi, gündüz tahta oturup tebaalarının dileklerini inceleyip seher vaktinde eve girip yatıyordu. Her zaman babanın işi böyle idi. Amma benim genç nefsim uyandı. Babanın atına baktırdığı bir seyisi vardı. Ona her zaman yanıyordum. Bir gün zamanı fırsat bilip seyisi yattığım yere çağırdım. Onun ile bir yatakta yattık. Ondan gebe oldum (ve) sen doğdun, büyüdün, babanın padişahlık makamına oturdun" dedi. Padişah annesinin huzurundan çıkıp misafir ağırlamak üzere emir verdiği veziri çağırdı. Padişah vezire "(ağırlanmaları için) emir verdiğim misafirlere ne eti pişirip verdin, doğrusunu söyle, aksi halde başını keserim" dedi. Vezir korkup "pazardan bir koyun alıp getirip kesip etini pişirip verdik" dedi. Padişah "öyle ise koyun sahibini bulup getir" diye emir

verdi. Vezir pazara çıkıp koyun satmış olan adamı tutup geldi. Padişah "bu koyununu vezirim almış. Bu koyunun yavru iken ne emip büyüdü doğrusunu söyle" dedi. Koyun satmış olan adam "padişah-ı âlem başımdan korkuyorum" dedi. Padişah "her ne günahın olsa bağışladım" dedi. Koyun satmış olan adam "sattığım koyunum kuzu iken annesi ölüp yetim kaldı. Emdirtmek için bir şeyim yok(tu). Yedi eniği olan bir kancık itim vardı. Kuzumu kancık it emdirip büyüttü. Tesadüfen satmak için pazara çıkardım. Sizin veziriniz aldı. Gerisini bilmiyorum" diye cevap verdi. Padişah durup kendi kendine düşündü (baktı) ki o dört misafirin sözü doğru çıktı. Padişah bu dört kişiyi kendine yakın kıldı. Birini vezir yaptı, birini hazineci yaptı, birini kendine gözetleyici yaptı, birini yaver yaptı. Bitti.

M Â N İ

I

Aldım Dolan'ın kızını
Ayda (bir) yıkardı yüzünü
Yıka desem yüzünü
Öküz gibi sert sert bakardı.

II

Yarım gitmemiş düğüne
Ben sormadan' gidemem
Yarin gönlü pek nazik
Ben aldatıp alamam

III

Atım önünde gitti
Kamçım yanında gitti
Öz yurdum desem de
Gariplik bana yetti

IV

Kızıl gülüm dalga dalga
Devletim babam anam
Yar denilen gönül hoşu
Bulunmaz baba anam

V

Aldım ok ile yayı
Düşmana atayım diye
Gydim kepenek elbiseyi
"Gulxanda" yatayım diye

A Ğ I T

Çocukları ağlıyordu:

Şeker beyaz meşelerin kaldı babam
 Ala iğdiş öküzlerin kaldı babam
 Tekir keçilerin kaldı babam
 Bizi kime bırakıp gittin babam
 Ah babam babam babam babam

 Ala kısrakların kaldı babam
 Koyun kuzuların kaldı babam
 Çocukların kaldı babam
 Bugün gittin ne zaman geleceksin babam
 Ah babam babam babam babam

 Kırlangıç gitse gelir babam
 "Sopi" gitse gelir babam
 Bizi kime bırakıp gittin babam
 Sen ne zaman geleceksin babam
 Ah babam babam babam babam

Babası ağlıyordu:

Yeni alıp verdiğim karın kaldı çocuğum
 Karın gebe değil mi çocuğum
 Çocuğunun yüzünü görmeden öldün çocuğum
 Arzu ve isteğine kanmadan ölen çocuğum
 Senin ayrılık ateşine nasıl dayanayım çocuğum
 Ah çocuğum çocuğum çocuğum çocuğum

ÇOCUKLARIN LOYLAN TÜRKÜSÜ

İğdiş öküzlerin kuyrukları
 Genç kadınlara süslü takma saç olsun
 İğdiş edilmiş öküzlerin boynuzları
 Öğretmenlere divit kalem olsun
 İğdiş edilmiş öküzlerin' tırnakları
 Hanımlara mes ve yemeni olsun

DİL ÖZELLİKLERİ

Ünlü düşmeleri:

- a) oğlu<oğulı, kângli<köngüli, atsik<atasi, qaysınglığa<qayusınglıqqa, balleri<balaleri gibi teklik 3-g ş. iyelik eki almış sözcüklerde görülür.
- b) Teklik 3. ş. iyelik ekinin de düştüğü olur: köznüng<közününg, tişning<tişning, izni<izini, yüzni<yüzini, qısqa<qaşığıqqa, özidin<özidin, gibi. Ünlü ile sona eren sözcüklerde ise iyelik eki düşmekle birlikte -s- koruyucu ünsüzü kalıyor: tögesni<tögesini, uçusta<üçasıda.

- c) -a, -u zarf-fiil ekleri de al- ve tur- yardımcı fiilleri ile yapılan deskriptif teşkillerde düşmektedir. Ancak, tur- ile yapılan bu gibi teşkillerde -y-koruyucusu muhafaza edilir: baralmaymen<baraalmayumen, alalmaymen<alaalmayumen, tapalmedim<tapaalmedim, yumaydu<yumayu turur, deydu<deyu turur, yığlaydu<yıglayu turur, tonamaytqan<tonamayu turur êken, yeytti<yeyu turur êdi. Fiil ünsüz ile sona eriyor ise zarf-fiil eki düşmez: bilitken<bile turur eken, yatitti<yata turur edi, deyişidu<deyişe turur.
- d) ê-<er- fiili ünlü veya yarı ünlü ile sona eren sözcükler ile kullanılışında bazan düşer: şudi<şu edi, ba mêdi<bar mu êdi, yoq mudi<yoq mu êdi, baydi<bay êdi.

2. Kısa ünlüler:

i ve ü ünlüleri şu sözcüklerde değerlerinden kısa olarak söylenmektedirler: bir, kişi, (1) tiş, (2) pûsûr-. Bunlardan ilki bir kez yuvarlak ünlü ile de söylendi: bürterepide.

3. Uzun ünlüler:

Oldukça sık görülen uzun ünlüler dört bölümde toplanabilir.

- a) Yabancı sözcüklerin aslında bulunup olduğu gibi söylenenler: hali—heyatida, qazara, hamile, zinadin, nişane, dane, yarim, xoşi gibi.
- b) r ve l ünsüzlerinin düşmesi sonunda yükün ünlü üzerine binmesi ile: tōti<tōrti, yutum <yurtum, kōdi<kōrdi, sodi<sordi, yede<yerde, bedi<berdi, ba<bar, qōqup<qorqup, ketippasam<ketip parsam, boğan<bolğan gibi.
- c) Kaynaşma ile: kın<kiyin, olişiptu<aula-, şudi<şu edi.
- d) Anlatışa güç vermek için: atim, yanida, anam, atamen, kepişmesi, devletim. (3)

4. Bulanık ünlüler:

Bazı sözcüklerde belirli olarak söylenen üç bulanık ünlü tesbit edilmiştir:

â: a ile e arasında e'ye yakın: gâ1, koşmâ; ê: e ile i arasında i'ye yakın: altê, anêsi, bamêdi, bêğiş, êdi, êgisi, êgiyyağ, êken, êmes, êndin, êningqa, ê: ningdin, ertêsi, hêç, kêşemen, sirkê; ô: o ile ö arasında ö'ye yakın: kōngel, gōşini. (*)

1 Bk. Çilten. bir ve bi, kişi ve. kşi; Adalekok. b̄ar, bir, hi, kişi; Material, bir, kişi.

2 Yarkent ağzında sözcüğün bu şekilde kullanılması öylesine yaygın imiş ki, çocuklar tiş ile çiş "sidik" arasındaki ses yakınlığını gözönüne alarak Yarkentli arkadaşlarına "tişing bar mu: diye takılırlarmış.

3 Çilten. ve Adalekok. ta görülen nedenleri belirsiz uzun ünlüler de bu bölüme alınabilir, Türkçe'de uzun ünlüleri inceleyenlerin bu olayı dikkatle gözönünde bulundurmaları gerekir kanısındayız.

4 Material, de â ünlüsü eyt- sözcüğü ile -ka (-ga), -da, -ma ve -lar eklerinde tesbit edilmiştir.

5. *Ünlü değişimleri:*

Bu olay özellikle ünlü benzeşmeleri ile ilgili görülüyor. Ancak şu örneklerde böyle bir olaydan söz açılmaz: a: e meslehet<maslahat, a: o tonamaytqan< tanıma-, tomo<tamar, o: a qahqa< xorhqqa, u: a boyan<boyun, i: ü üçey<içey, nazük<^nazik, ı: e alte<altı, ü: i tecribiske<tecrübesize, a: ı qışqa<qasıqa, o:u tuqqan<tokkan, e:o dosqan desturxan.

6. *Son seste ince-dar ünlüler:*

Özellikle yükleme (-ni), ayrılma (-din), geçmiş zaman (-di), istek (-eli), zarf-fiil (-p), teklik 3. ş. iyelik (-i) ve çokluk 1. ş. iyelik (-miz) ekleri çok kez ince-dar "i" ünlüsü ile söylenmektedir (Sözlükte yerlerine bk.).

7. *Ünsüz düşmeleri:*

r ve l ünsüzlerinin düştüğü, bunun sonunda da önceki ünlünün uzadığı görülmektedir (bk. 3b). -lık eki ile yapılan isimlerin verme hallerinde ise, karşılaştığımız iki "q" ünsüzünden biri düşerek iki ünlü arasında kalan diğer "q" ünsüzü tonlulaşır: qaysınglığa<qayusmglıqqa, çoqanlığa<coqanhqqa, mollamlığa<^mollamlıqqa gibi. Bunun yanında qalıqa<xorhqqa, nezerbenlikke gibi kurala uymayanları da vardır.

8. *Ünsüz değişimleri :*

Önseste: x:q qalıqa<xorhqqa, t: d dane<tane, h: ğ ğezneçi<hazineci.
k: ç çir-<kir-⁽¹⁾

İçseste: f: p nepsim<nefsim, musapirlikge<misafirlikge, ğilapidin<kılıfından otıpraqında<ot-ifiraqmda; q: x vaxtıda<vaqtıda; r: l qahsaq<qarasaq; n: l ğelimet<ganimet.

Sonseste: b:p gerip<garib; k:g beg<bek; ç:ş iş<iç, iş-<iç-, f:p ğılap<qılıf.

g. *Ünsüz benzeşmeleri :*

İlerleyici benzeşmeler: pb:pp ketippar-<ketip bar-; eppe-<ahp ber-;
rt:tt uttu<utru.

Gerileyici benzeşmeler: ts:ss kesse<ketse; gk:kk tuqqanni<tuğqanni.

10. *Ünsüz yer değiştirmeleri :*

rp:pr kirpik<kiprik.

11. *Benzer hece düşmeleri:*

tur- yardımcı fiili -r geniş zaman eki ile kullanıldığında, benzer hecelerden birinin düşmesi sonunda turur>tur oluşu meydana gelir, r ünsüzünün düşmesi ile de bu oluş turur>tur>tu (ünlü ile biten tabanlarda -du) şeklinde gelişir. Bazı deskriptif teşkillerde ise hece kaynaşmaları ile yalnızca -t olarak kullanılır (bk. Md. 12).

1 Adalekok. ta önseste y>c değişimleri ile de karşılaşılr: cuedo<yu-, cutem<yurt, cıl<yıl, caxlaydi <yıgla- v.b.

12. *Hece kaynaşmaları:*

tur-, al- ve bar- filleri ile yapılan deskriptif teşkillerde hece kaynaşmaları daha sık görülür: tonamaytqan<tonamayu turur eken, bilitken<bile turur eken, yatitti<yata turur edi, yeytti<yeye turur edi, aptu <alıp turur, baralmaymen<bara almayumen, alalmaymen<ala almayumen, ketipparitti<ketip bara turur edi. al- fiilinin ek-el-, çir- (kir-) ve çık-fiilleri ile kullanılışında da bu gibi kaynaşmalar olur: ekeldi<alıp kel- eçirdi<alıp çir- (kir-), açkıttım<alıp çık-.

13. *Ünsüz ikizleşmesi:*

Bazı sözcükler ünsüz ikizleşmesi ile kullanılır: aççığ<acığ, neççi<neçe, neççük<neçe ök, ikki<iki, yetti<yedi, toqqus Vtoquz.

14. *Çokluk eki:*

Derlediğimiz metinlerde çokluk -lar,-ler ekinin "r" ünsüzü her yerde muhafaza edilmektedir. Çilten.'de benzer kullanılışlar geçmekle beraber (cailer), r'nin düştüğü de olur: qılsla. Adalekok.da ise bu ünsüz düş-tükten sonra önceki ünlü uzar: sezle, ula, cuonla v.b. gibi.

15. *Fiil çekimleri:*

- a) Görülen geçmiş zaman: Teklik 1. ve 3. ş.ta ek çoğunlukla düz-ince-dar ünlü ile kullanılır: -di, -ti, -dim, -tim. Ancak öt- fiili yuvarlak-ince-dar ünlülü ek ile çekilmiştir: öttüm (krş. boldam Çilten.). Çokluk 1. ş.ta ekin ünlüsü değişerek düz-dar ünlülü fiillerde yuvarlak ünlü ile de kullanılmaktadır (bk. sözlükte -dik yerine). Krş. Çilten. qıldıq. Teklik 2. ş.ta ekin ünlüsü bazan ahenge uyar.
- b) Görülmeyen geçmiş zaman: Bu zamanın anlatılmasında -p'lı zarf-fiilin turyardımcı fiili ile yapılan deskriptif teşkili kullanılır. bk. -ptu.
- c) Dilek, geniş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zaman: Bunlar için ayrı ayrı ekler yoktur. -a, -e eki ile bu dört zaman da anlatılabilmektedir: kelesen "gelirsin, geleceksin", bilisen "biliyorsun", qoqumen "korkuyorum", atamen "atayım" v.b. gibi. Teklik 3. ş.ta şimdiki zaman için -a'lı zarf-fiilin tur- yardımcı fiil ile teşkil ettiği deskriptif şekil de kullanılır: deydu<deye turur "diyor", yığlaydu<yığlaya turur "ağlıyor". Teklik 1. ş. dilek -ey ile yapılır: berey "vereyim". Çokluk 1. ş. ise -eli ile: keteli "gidelim".
- d) Şart-dilek -sa (-se) eki ile: sağ bolsa "sağlam olsa" bemeseng "vermesen", kömesem "görmesem" v.b. gibi. Bu ek geçmiş zaman ve zarf-fiil görevlerinde de kullanılır: sorisam, "sosom, sordum sorduğumda, sorunca", kalsak "baksak(ki)", ketipasam "gittiğimde, gittiğim esnada, giderken".
- e) Emir. Teklik 2. ş. -gin eki ile: bergin, degin, yugin. Çokluk 2. ş. -ng ve -nglar bering, selingler, marenglar, anglanglar.

16. *Kişi zamirleri:*

Metinlerde geçen kişi zamirleri ile bunların çekimli şekilleri şunlardır: men (verme: manga, yükleme: meni), sen (ilgi: sening, verme: sanga, ayrılma: sendin), ol, o, u (ilgi: êning, verme: êningqa, ayrılma: êningdin), biz (yükleme: bizni) siz (ilgi: sizing ,verme: sizlerge. 3. ş. çokluk ular). Görüldüğü gibi teklik 3. ş. çekiminde kök ünlüsü değiştiği gibi, verme ve ayrılma ekleri de ilgi ekinin üzerine getirilmektedir.

17. *Soru:*

Soru eki çoğunlukla kalın-yuvarlak-dar, bazan da ê ünlüsü ile kullanılır. (1) (bk. Sözlükte mu).

18. *Cevher fiili:*

Geçmiş zamanın anlatılışında fiil bazan düşer: baydi, paşadi, şudi. Rivayet şekli -ken ile yapılır: bar êken "var imiş". (2)

19. *İktidar:*

Fiillerin olumsuz iktidar şekilleri deskriptif olarak al- ile yapılır: alalmaymen "alamıyorum", baralmaymen "varamıyorum".

20. *Zarf-fiiller:*

- a) -ğünçe<-ğınça. Eski türkçede "solange als, bis, ehe, bevor" anlamlarında olan -ğınça (ginçâ, -qınça, -kinçâ) zarf-fiil eki (bk. Alt. gr. 236, 436) başka anlamda olmak üzere bir kez kullanılmıştır: öz yutumızda qalıqa qalğünce: öz yurdumuzda zillet (horluk) ile kalmaktan ise.
- b) gıçe. Bu zarf-fiil "-dığı sırada, esnada" anlamını verir: ol töge manggıçe "o deve yürüdüğü sırada (esnada)".
- c) -keli, -gili, gıle, -qılê şekillerinde tesbit edilen eski -ğalı (-gâli, -qalı, -kâli) eki ile "-mak üzere, -mak için" anlamlarında "neden" bildiren zarf-fiiller yapılır: miman qılğile "misafir etmek üzere (için)", satqılê "satmak üzere (için)", sigili "işemek üzere (için)". Bu ek eski türkçede olduğu gibi (bk. Alt. gr. 435) zaman anlamında da kullanılmaktadır: yetkeli bir ay boldi "yittiğinden beri bir ay oldu".
- d) -may. Bu ek ile yapılan zarf-fiiller "-maksızın, -madan" anlamındadırlar. somay "sormaksızın, sormadan", kömey "görmeksizin, görmeden".
- e) -p. Deskriptif teşkillerde tur- yardımcı fiili ile çekime giren bu zarf-fiil (bk. Md. 15) yalnız başına bizdeki anlamındadır. Ünlü ile sona eren fiillere doğrudan doğruya gelir: dep, uçrap, taşlap, aldap, otlap v.b.
- f) -kan (-ken, -ğan, -gen). Türlü anlamlarda kullanılır:
  1. Geçmiş zaman anlamında isim-fiil olarak: qalğan miraslerni "kalmış olan miraslarını", yigen otni "yemiş olduğu otu".

1 Krş. yedi mo (Çilten), bolsa mo, baş mê, taşmê (Adalekok), ağri mu, biz mo, ağrimekin (Material).

2 Bk. Adalekok.ta kapalı e ile -miş eki de geçer: bar imeş, ba imeş.

2. Şimdiki zaman anlamında isim-fiil olarak kelgen adem "gelen adam" ketken yerige "gitmekte olduğu yere".
3. -da ve -din ekleri alarak zaman anlamında zarf-fiil: tang atqanda "tan attığı zaman (sırada, esnada)", çıqqandin kin "çıktıktan sonra".
4. "birle" edati ile zaman anlamında zarf-fiil: degen birle "deyince, dediğim zaman, dediğim sırada".
5. Fiil çekimlerinde görülmeyen geçmiş zaman anlamında: barmağan "varmamış, gitmemiş", paşa meni sen tuqqan mu ya zinadın tapqan mu dedi "padişah: beni sen mi doğurdun yoksa zinadan mı elde ettin" dedi.

21. Sayılarda topluluk:

Sayılarda topluluğu bildirmek için -ey<-ağu, -egu eki kullanılır: töteylen "dördü birden, dördü beraberce". (1)

TAHLİLİ FİHRİST

	A	-di . (sizning veziriniz a.) C76
a-	almak. bk. al-, e-, el-	-almaym en (aldap a.) G8
açıqtım	(satqılı bazağa a.) C76	-al iktidar bildirir <al- tapalmedim C21
aptu	qoyungni a. C70	baralmaymen G6
-a (-e, -i, -u)	Dilek, Şimdiki Zaman, Geniş Zaman, Gelecek Zaman. atamen dep G18 yatamen dep G20 kele H12, 13 kelesen H10, 15 kesemen C55, 67 bilisen C29 qoqumen C72	alalmaymen G8 ala, alaca a. topaqlaring H3 a. baytallaring H7
-a	Verme hali. bk. -ka	alay- kaşları çatarak ters ters bakmak; korkutmaq kasdı ile gözleri aç- arak bakmaq (Şekür Turan). bk. die Augen aufreissen, grosse Auge machen (WB). Krş. alar- "ka- maşmak -göz-; alart- "belertmek -göz-, yan bakmaq" (DLT).
-a	yolaçı C22	-itti (uydek a. közini) G4
açıq-	alıp çıkmak bk a-	alaqan avucun içi. Krş. putnung alqını ald ön
aççığ	hiddet, öfke, kızgınlık	-iğa a. keldi C11
-ı	a. nehayet yaman C57	a. kirip C19
adem	adam (bir a.) C10 (kelgen a.) C26	a. dosqan salınglar C46 (bularning a.) C49
-ning	a. tögesni C26	-ida a. ketti G9
-ge	(töge sorğan a.) C16	-imizda (bizning a.) C31
ah	ah a.! H6, 11, 23	alda- aldatmaq, kandırmak. <al "hile"
al-	almak. bk. a-, e-, el-	-p a. alalmaymen G8
-dim	a. dolanning qızını G1 a. oq bilen yani G17	alem, . dünya 1 (patşayı a.) C39

1 Bk. Shaw.da törtao, törtaolan, törtawi, törtailan; Le Coq-Spr. de ikila şekilleri vardır. Ek Karaçayca ve Özbekçede -av, -ev dir. Bk. Karaç. 45, Özb. gr. 262.

	(padişayi a.) C30		
	(paşayi a.) C72		
	(paşayi a.) C19		
altē	altı	ba	ile ←fr. ba
	(beş a. künden) C17	ba	b. meslehet C4, 8
altın qalpuq	alt dudak. Bk. qalpuq		var bk. bar, be. krş. wā (Çiltan 107)
amın	arzu, istek ←ar. arman		(teamning işide itning eseri b.) C51
-ingğa	(azı a.) H21		(yetti küçkü b. bir qançiq ittim) C75
amraq	sevgili <amır- "sev-"		(tögengning üstide ēgiyyağ bir xotun b. mēdi) C14
	(çibin şirin tatlıq nemege a.) C39		(ēgiyyağ xotunnung b.) C38
	(çümüle sirkēge a.) C40		(sirkē bilen şinē b.) G36, 40
ana	anne	-lıqmı	varmak. bk. bar-, pa-, par-,
	a! G53	ba-	(anēsining qışqa b.) C52
-m	(ata a.) G14, 16	-di	(toyğa b.) G5
anē-si	a. qoqup C55	-mağan	bakmak
	a. qoqti C57	baq-	(emriğa b.) C48
	a. ködiki C57	-ıp	(meslehet qılıp b.) C77
	a. ölüp C74	-sa	(atini b. bir mütraquli) G61
-sining	a. gışqa C52	-ıtqan	çocuk
	a. başığa C53	bala	b! C55, H18, 19, 20, 22, 23
	a. keştin G65	-m	-ngning b. yüzni H20
andağ	öyle	-ngning	-(e)leri b. yığlaydu H1
	a. bolsa C68	-(e)leri	-(e)lering b. qaldi H9
angla-	anlamak, dinlemek	-(e)lering	-(e)larning b. loylang qoşaqi L1
-nglar	(obdan a.) C47	-larning	bar var bk. ba, be
anglat-	anlatmak	bar	b. ēken C1
-ti	(patşağa a.) C52		(bir sözü b.) G54
at	at		(ne suvaling b.) G55
-im	a. aldida ketti H9	bar-	varmak bk. ba-
-ini	(atangning a.) C61	-almaymen	(soday b.) H6
at-	yükletmek	baş	baş
-lğlıqını	(uçusta şinē sirkē a.) C29	-iğa	(anēsining b.) C53
ata	ata, baba	-imdin b.	qoqumen C72
	a. anam G14, 16	-ingni	b. kēşemen C55, 67
-m	a! H2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16	başning texsisi	kafa tası
-ng	a. çong padşadi C58	bay	zengin
-ngning	a. işi C60		(atsi ol b.) C2
	a. atini C61	-di	(zor b.) C2
	a. izğa C64	-dük	(atimisning vaxtida b.) C5
-(a) si	a. hali heyatida C1	baytal	kısarak
	a. ol bay C2	-laring	(ala b.) H7
'	-(i)misning a. vaxtide G5	baza	pazar
	a. qalğan miraslarni C6	-ğa	b. çıqip C69
-(i)mizding a. qalduq C5		-din	(satqili b. açıqtim) C76
ay	ay	-din	b. bir qoy elip C69
	(bir a.) C20	be	var bk. ba, bar.
-ning	(bir a. bu tirepide) C20	-di	(bir qançiq ittim b.) C75
-da	a. yumaydu yüzini G2		(bir müraquli b.) C61
azı	arzu, istek ←c. arzu	be-	vermek, bk. ber-
	a. amingğa H21	-dik	(gōşini b.) C68
		-meseng	(cuvap b.) C54

beg	bek, sıkı (cep yenini b. bisip) C42 (kõngli b. nazük) G7		b. qoy C67 b. kün vaxtni C62 b. müraquli C61
beğiş elin iç	yönünde parmak boğum- ları arasında kalan etli bölümler. Krş. bağış" parmakların ve başka uzuvların ek yerleri; kemiş ve benzerlerinin boğumları" (DLT); bâğış' "el mafsalı" (WB); bâğış "mafsal" (ETG)		b. neççi yil C2 b. nemem C74 b. orunde C63 b. öyge C45 b. sözüml C53 b. şeherge C17 b. töge C31 b. tögem C20 b. tögening izni C10 b. veziriğa C45 b. uyede C41 bir tuqqanni C25
beqin	koltuğun aşağı kısmı, böğür.		aynı ana ve babadan olan çocuklar için bu deyim kullanılır. Amca çocukları için "ikki tuqqan" amca çocuklarının çocukları için ise "üç tuqqan" denir.
bel	bel		
ber-	vermek bk. be-		
-gin	(cuvap b.) C54		
-ing	(tapturup b.) C24		
-di	(cuvap b.) C27, 30, 77		
-ding	(püşürüp b.) C66		
-ey	(cuvap b.) C56, 58		
berğazap	kızma, hiddetlenme, gazaplanma		
	ber gazap		
	b. bolup C52	-i	(bularning b.) C30 (bu törtning b.) C50 (yeni b.) C14, 15, 51
beş	beş b. altê kündin C17		
beş maltaq	ayağın baş parmağı	-ni	b. vezir qıldı C78 b. ğezneçi k. C79
beş maltaq qol elin baş parmağı			
bil-	bilmek	birader	kardeş
-ip	(ġelimet b.) C62	-lerim	(i b.!) C22
-itken	(nişanelerini b.) C23	birlen	ile, beraber. bk. bile, bilen bille
-dim	(ëningdin b.) C35, 38, 40		(degen b.) G11
-ding	(qaydağ b.) C33, 36, 38, 41	bis-	basmaq
-dik	(ëningdin b.) C43	-ip	(çep yenini beg b.) C42
-dük	(ëningdin b.) C32	biz	biz b. C5
-isen	(neme b.) C29	-ning	b. aldımızda C31 ,
-meymen	(qalğanni b.) C76	-ni	b. H5, 14
bile	ile bk. bilen, bille, birlen krş. wilen (Çiltlen). (ëning b.) C63 (kısmeti ilahi b.) C3 (şinê b. sirkê) C 14 (sirkê b. şinê) C36, 40 (oq b. yani) G17	bo-	olmak. bk. bol-, bul- (çong b.) C71
bille	birlikte, beraber. bk. bile, bilen, birlen b. mangdi C17	bol-	olmak. bk. bol-, bul- (ba meslehet b.) C4, 8 (berğazap b.) C52 (nailac b.) 2C16 (heyran b.) C44 (hamile b.) C63
bir	bir, aynı bk. bür b. adem C10 b. ay C20 b. ayning C20 (bir b. cengelde C21 -dung b. çölde C9 b. dehqanning tört oğlu C1 b. xotun C14 b. qançiq ittim C75	-sun	(çaçvaq b.) L3 (qelem b.) L5 (kepişmesi b.) L7
		-di	(heyran b.) C44 ay b.) C20 (çong b.) C64
		-sa	(tişi sağ b.) C33 (her günaying b.) C73 (andağ b.) C69
		boyan	boyan

börek	böbrek		lıktan ibaret orman, fundalık"
bu	bu		(Le Coq-Spr.)
	b. ademning tögesni C26	-de	c. ketipasam C21
	b. kişining C27	ceynek	dirsek. Krş. ceynek "iş, arkadaş,
	b. qoyung C71		genç, zaviye, köşe, denk" (SB),
	b. qoyungni C70		ceynak "kuşların göksündeki çatal
	b. öz yutumızda C6		kemik, lades kemiği"; ciynak
	b. patşa C50		"öprücük kemiği" (Söz D. D.),
	b. teamning işide C51		çına "dirsek" (KM).
	b, töge ęgisi C16	ciger	ciğer
	b. tört kişining C17	cuvan	genç. Otuz yaşından fazla olan
	b. törtning biri C50		gençlere de denir. Krş. Cugan,
	b. töteylen C26		genç evlenmiş kadın (Turfan)
	(bir aynıng b. tirepide) C20		(Le Coq - Spr.). "Orta yaşlı
-lar	b. neme deyişidu C47		kadınlar, ekserisi kadın olan
-larning	b. aldiğa C48		misafirleri toplarlar, o gün
	b. biri C30		orta yaşlı kadın süslenerek bir
	b. tecribiske C43		köşede oturur. Bu toplantıya
	b. tögesni C28		"cuvan toyu" derler. Kadın bu
-larni	b. xibet öyge eçirdi C48		suretle "cuvan" olur ve evinde
bugün	bugün		kumaları var ise ona saygı göste-
	b. ketting G10		rirlenir, evin büyük hanımı sayılır,
buğdiyek	hançere		evi idare eder. Bu adeti Yarkent'te
bul-	olmak. bk. bo-, bol-		de gördüm (Şekür Turan)
-misa	b. başingni kesemen G67. Burada	cuvap	c. coqanlığa L3
	"yoksa, aksi takdirde" anlamına		cevap
	geliyor. Tümce başında türlü		c. ber- C27, 30, 54
	anlamları için bk. Eckman. Yar-		(rast c.) C56, 58
	kent ağzında "öyle ise, o halde"	çaç	saç
	anlamlarında kullanılmış olan şu	çaçvaq	süslü takma saç
	iki örneği Material.den alalım:		ç. bolsun L3
	"dehkan aytı bolmasa	çep	sol
	öyümde qocqar bar eni yegin		ç. terepidin C31
	140-27, dehqan aytı bolmasa		ç. yenini C42
	meni yegin 140-35.		ç. qolını C43
bun	burun	çer-	girmek. bk. çir-,
bunning tosmisi	burun deliklerini ayıran kısım.	-ip	(öyge ç.) C59
bur-	buyurmak, emretmek.	çiq-	çıkmaq
-uğan	(miman qılğılı b. vezirni) C65	-ip	ç. ketkeli C4
	(men b. mimanlerge) C66		(taşqari ç.) C47
-up	(sıpa b.) C25		(keştin ç.) C65
-idi	(nezerbenlikke b.) C44		(bazağa ç.) C69
bür	bir. bk. bir	-qandin	(yolęa ç. kin) C9
	(yolning b. terepide) C37	-tim	açıqtım C76
		-ti	(yolęa ç.) C9
			(talağa ç.) C49
			(gepi toğri ç.) C78
cağal	tekir, boza yakın renk		isimden isim eki
	c. eçkülering H4		ęezneçi C79
cengel	bataklık, sazlık yer. Krş. dzengal	çibin	yolaçi C22, 45
	"beyaban, çöl" (Uzb. T.), jan(g)al	çida-	sinek
	"çöl, orman" (ETG), cengel		sabır ve tahammül etmek, kat-
	"orman" (Çilten), cağal "çalı-		lanmaq.

-men	(qandağ ç.) H22		mescitte
çimçilaq	ayağın küçük parmağı	-da- (-de-)	İsimden fiil
çimçilaq qol	elin küçük parmağı		aldap G8
çir-	girmek bk. çer-, eçir-		izdep C21
çoqan	evli genç kadın. Krş. choqan, châuqan "çocuğu olmamıs genç genç kadın" (Shaw).	dadi	baba
		-si	d. yığlaydu H17
		-sining	d. mal emvallerini C2
-lığa	(cuvan ç.) L3	-dag (-dek)	gibi
çong	büyük		qaydağ C12, 33, 36, 38, 41
	ç. padişadi C58		qandağ H22
	ç. boldung C64		andağ C68
	ç. boğan C71		uydek G4
		dane	tane
-u	(törtning ç.) C12		(işki d.) C25
çöçek	hikâye, masal		(tört d.) C21, 25, 45
çöl	çöl		(töt d.) C77
-de	5. ketipparitti C9	-de	Bulunma hali bk. -da
çümüle	karınca	-de-	İsimden fiil bk. -da-
	ç. olişiptu C37	de-	demek
çünki	çünki	-gin	(manga d.) C56
	ç. C5	-gen	(öz yutum d. birlen (G11 (ya d. köngel xoşi) G15
		-p	d. sodi C26, 36, 41
	D		d. soridi C11, 30, 33
-d	Geçmiş zaman. bk. -di, -dik, -duk, -dim, -dük, -ding, -dung, -düng, -düng, -ti, -tik, -tuk, -tük, -tim, -tum, -ting.		d. sorisam C22
da	da, dahi C60		d. hökmi qıldı C47, 69
-da (-de, -te)	Bulunma hali		d. cuvap berdi C27, 77
	yolda C10, 11		(atamen d.) G18
	gulxanda G20		(yatamen d.) G20
	ayda yumaydu yüzini G2		(bering d.) C24
	yanida G10		(dedi d.) C58
	aldida G9	-di	C12, 13, 15, 16, 23, 39, 40, 43, 50, 51, 55, 57, 58, 64, 67, 68, 71, 72, 73
	hali heyatida C1	-ydu	(kömedim d.) C24
	seher vaxtida C59	-yişidu	(bular neme d.) C47
	qoza eken vaxtida C73	-sem	(yugin d.) G3
	atimisning vaxtida C5	dehqan	çiftçi
	aldimizda C31	-rang	(bir d. tört oğlu) C1
	yutumizda C7	-dek	gibi. bk. -dağ
	otipraqında H22	devlet	devlet
	tang atqanda C19	-im	d. ata anam G14
	çengelde C21	-di (-ti)	3. teklik geçmiş zaman
	çölde C9		dedi C12, 13, 15, 16, 23, 39, 40, 43, 50, 51, 55, 56, 58, 64, 67, 68, 71, 72, 73
	bir orunde C63		sodi C26, 36, 41
	u yede C7		boldi C20, 44
	kiçkide C71		qıçqırdı C65
	işide		ogandi C61
	üstide C13, 14, 25		tanglidi C53
	terepide C20, 37		maridi C154
			keç kirdC18

qaldi H2, 3, 4, 7, 8, 9, 18, C74		qıçqırdım C63
aldi C76		kömedim C24
köldi C11, 70		tapalmedim C21
ekeldi 26C		köyittim G62
qıldı C5, 25, 45, 47, 69, 78, 79, 80		açıqtım C76
soridi C12, 30, 33, 39, 68, 70		öttüm, C73
berdi C27, 30, 77	-din (-dün, -tin) Ayrılma hali	
ködi C10, 57		bazadin C67
saldi C49		kündin C17
keydi C49		yerdin C21
tügedi C4		vezirdin C66
yidi C3		tögedin C41
öldi C2		sendin C54
buridi C44		ndin C15
uçradi C22		ëningdin C63
badi C52		çep terepidin C32
uçradi mu C11		ğılapidin C53
uçrimidi C12		başımın C72
töge edi C12		atimizdin C5
şudi C60		ölgendin C2
paşadi C58		çıqqandin C9
baydi C2		özdün özge C77
ba mēdi C14, 15		ikki üç saattin kin C10
yok mudi C13, 15		anēsinin keştin C65
yitti C20	-ding (-dung, -düng, -ting) 2. teklik geçmiş zaman	
işti C3		berding C66
anglatti C52		bilding C36, 38, 41
çıqti C9, 49, 78		boldung C64
yetti G12, 18		oltudung C64
yatti C18		tuğuldung C64
qoqti C58		ködüng C26
eyti C27, 72		öldüng H24
ketti G9, 10		ketting H5, 10, 14
qıpti C75	din-	dayanmak, yaslanmak.
yatitti C60	-ip (qolını yege d.) C43	
yeytti C34	dola	omuz başının etli kısmı Krş. dola
meslehet qılıştı C8	dolan	"kürek kemiği" (WB)
-dik (-duq, -dük, -tik, -tuq, -tük)		Yarkent'in ağaçlık bölgelerinde
1. çokluk geçmiş zaman.		oturan ve odunculukla geçinen
yedik C6		halk. "Yarkent'in Merkit bölge-
bildik C43		sinde yaşayan kimselere verilen
bedik C68		ad" (Şekür Turan); "Yarkent
qalduq C5		nehri boyunca, Yarkent'in kuzey
bildük C32		ve kuzey-doğusuna düşen ülke.
baydük G5		Aynı zamanda "dolan" bu ülkenin
kömüdük C16		sakinlerine de denir (ETG);
iştik C6		Bunların dilleri, göreneklere, gele-
yattuq C63		nekleri ve yaşayışları hakkında
tügettük C6		bk. Le Coq-Land. s. 36 v.d.,
-dim (-tim, -tüm) 1. teklik geçmiş zaman		Le Coq - volks. s. 38 ve 43, Alması
bildim C35, 38, 40		s. 184.
keydim G19	-ning	d. kızını G1
aidim G17, 1		

dosqan	sofra fr.	-ip	(elip e.) C68
	d. sal- C46, 49	-di	(tutturup e.) G26
-du	3. teklik şimdiki zaman, geniş zaman. ←turur.	el-	almak. bk. a-, al-, e-
	deydu C24	-ip	e. ekelip C68
	deyişidu C47	-eli	1. çokluk dilek
	yığlaydu H1, 17		aleli C8
	yumaydu H2	em-	keteli C7
	tepilmaydu H16	-ip	emmek
-duq	1. çokluk geçmiş zaman. bk. -dik	emit-	(neme e.) C71
-dung	2. teklik geçmiş zaman. bk. -ding	-ip	emdirmek
-dük	1. çokluk geçmiş zaman. bk. -dik	-keli	(qozamni qançıq e.) C75
-dün	Ayrıma hali. bk. -din	emçek	e. bir nemem C74
-düng	2. teklik geçmiş zaman. bk. -ding	emdi	meme
düşmen	düşman		şimdi
-ni	(aidim oq bilen yani d. atamen dep) G18	emma	b. bu öz yutumizda
düvet	divit		qalıqa qalğunce C6
	d. qelem L5	emri	amma
			e. C23, 60
		-ga	emir
		emval	e. qıldı C45
	almak. bk. a-, -al-, el-, eçir-, ekel-, eppe-imek	-lerini	e. baqıp C48
	←er-	ñdin	emval
-ken	(bar ê.) C1	ñning	(mal e.) G3
	(haramzada ê.) C50		ondan
	(veledizina ê.) C51	-qa	ê. kin C15
	(qoza e. vaxtida) C73	-din	onun
-di	(töge ê.) C12		ê. bilen
-mes	(êğiyyağ ê. mu) H19	eppe-	ê. köyittim C61
	Dilek, şimdiki zaman, geniş zaman, gelecek zaman. bk. -a	-gen	ê. bil- C33, 35, 38, 40, 43
-e	Verme hali. bk. -qa	ertê	ê. hamile bolup C63
eçir-	alıp girmek. bk. e-	-si	alıp vermek bk. e-
-di	(öyge e.) C46, 48	erz	e. xotnung H18
eçkü	keçi		sabah
-lering	(cağal e.) H4	-ini	e. tang atqanda C19
ğî	sahip	eser	e. patşa bir veziriğa emri qıldı C44
-si	(töge e.) C16	-i	arz
-sni	(qoy e.) C69	eşek put	e. qıldı C19
eğiyyağ	gebe, hamile	-ey	(puxralerining e.) C59
	bk. "ağır ayak" dogurması yakın	eyt-	eser, al.âmet
	(gebe) (TS)		(itning e.) C51
	. bir xotun C13	-ti	ayağın dördüncü parmağı
	ê.		1. teklik dilek
	ê. xotunnung C38		berey C56, 58
-lıqını	(xotnung ê. êmes mu) H19		söylemek
	ê. C29		e. (rastıgni e.) C67, 71
egizman	(xotunnung ê.) C41		e. ki C27, 72
eq	zirt	-ğa	Verme hali. bk. -qa.
-i	ak	-ğan	İsim-fiil. bk. -qan
ekel-	(körznüng e.)	-ge	Verme hali. bk. -ka
	alıp gelmek	-geli	Zarf-fiil. bk. -keli

gəlimet	fırsat ar. (vaxtni ğ. bilip) C62	xenim	zengin kadın. Kşr. saygı değer bir kadının ünvanı, tanınmayan kadın ve kızlara karşı hitap (Le Coq-Spr.)" yüksek sınıfın kadın ve kızlarına hitap" (Menges-Volks.)
-gen	İsim-fiil. bk. -qan		
gep	söz ◀fr. qeb		
-i	(musapırnıng g.) C78		
gerden	enseden 4-5 parmak aşağısı		
gerip	garip Var.	-lerge	L7
-lıq	ğ. manga yetti G12	her	her, her hangi bir h. qaysınlığa C22 h. günaying bolsa C72 h. zamane C60, 61
gezel	mani, türkü		
gezne	hazine ◀ar. xazine ğ. qıldı C79	heyat	hayat
ğılap	kın ◀ar. ęılaf	-ida	(hali h.) C1
-idin	(qılınçı ğ. suğurup) C53	heyran	hayran h. boldi C44
-gıçe	mangğıçe C31	xilbet	boş, تنها h. öyge C45, 48
-gılı	Zarf-fiil. bk. -keli		
-gili	Zarf-fiil. b. -keli	xoş	hoş
-gin	2. teklik emir bergin C54 degin C56 yugin G3	-i	(kōngel x.) G15
		hoşuk	aşık kemiği
		xotun	hatun, kadın x. C41
ŪŞ	et ◀fr. quşt		(ēęiyyağ x.) C14
-i	(neme g.) C66 (pacaxnıng lox g.)	-nung	(ēęiyyağ x.) C38 x. ēęiyyaęlıqını C40
-ini	(qoy g.) C68		xotnıng ēęiyyağ ēmes mu H19 (yenge eppegen xotnıng) H18
gulxan	Bengilerin (esrar iğenlerin) yak- tıkları ateş. Bunun etrafında oturup esrar iğerler (Şekür Turan). krş. fr. külxan g. yatamen G20	hökm	hüküm h. qıldı C47, 69
		-i	I
-da			
gul	gül	-ı	3. teklik iyelik. bk. -i
-um	(qızıl g.) G13	"ıę	atığlıqını C29
-ğunçe	Zarf-fiil. qalıqa qalğunçe C7		t
gün	gün bk. küm bugün	i	ey
güna	suç ◀fr. günah	i	i~biraderlerim C22
-ying	(her g. bolsa) C72		farsça tamlama. bk. yi otıpraqında H22 hali heyatıda C1 qısmeti ilahi C3
	H	-i (-ı, -s, -sı, -sı)	3. teklik iyelik
haqıqat	hakikat, gerçek	-u	bir dehqannıng tört oğlı C34
hal	h. qılıp C24		oğlının C57 rastingni C67, 71 cep qolını C43 seher vaxtıda C59 qoza ēken vaxtıda C73 tögening tişi yoqlıqı üçün C34 balıqını C36, 38, 40 yoqlıqını C29, 33, 35 köliqını C28, 32 atığlıqını C29
hamile	hamile, gebe		
haram	h. bolup C63		
haza	haram		
haz	h. zada C50		
haz	ağıt		
haz	hiç, hiçbir		
haz	(izdep h. yerdin tapalmedim) C21		

SELÂHATTİN OLCAV

o'g'iyayg'liqini C29, 41		uçušta
meni C56		u ŧeherning patŧasining aldiğa C19
bizi C49		an'esi C55, 57,, 74
yeni biri C14, 15, 51		dadisi H17
baleleri H1		atsi C1, 2
tuvaqleri L6, malleri C4		ert'esi C19, 44, t'öge 'egisi C16
munęuzleri L4, quruqlari L2		an'esining C52, 53, 65
k'öngel xoŧi G15		dadisining C2
kepiŧmesi L7		ikkincisi C13
t'örtning biri C50		t'örtning çongu C12
bularning biri C30	-i	ŧimdiki zaman
kadimi C18		deyiŧidu C47
balelerning loylang qoŧaqi L1		yatitti C60
yaning k'öngli G7	ikki	iki. bk. iŧki
özge 'özige C78, 79		i. üç saattin kin C10
musapirning gepi C78	-ncisi	C10
t'ögening tiŧi C15	ilahi	ilahi
t'ögening tiŧi C33, 35		(qismeti i.) G3
atangning iŧi C60	ingek	çene
ong közi C13	iŧ	iŧ
neme g'oŧi C66	-i	(atangning i.) C60
itning eseri C51	iŧ	iç
t'öriti C58	-ide	(teamning i.) C51
t'öti C4	iŧ-	içmek
puxralerining C59	-ti	(malleri yedi i.) C3
uttu tiŧining C28	-tik	(miraslerni yedik i.) C6
k'özini G4	-iŧ	Fiilden fiil, karŧılıklılık
yüzini G2		meslehet qılıŧti C8
qızini G1		deyiŧidu C47
niŧanelerini C23	iŧik	kapı, eŧik
atangning atini C61	-ni	i. yapip C49
g'oŧini C68	iŧek qol	ŧahadet parmağı
mal emvallerini C3	iŧki	iki. bk. ikki
çep yenini C42		i. dane C25
an'esining baŧięa C53	it	it, köpek
aldiğa C11, 19, 46, 49	-ning	i. eseri C51
ketken yerige C17	-tim	(qançıq i.) C75
paŧaning emriğa C48	it-	etmek
Veziriğa C45		(uydek alayitti közini) G4.
aldimizda C31	iz	iz
aldida G9	-ni	(t'ögening i.) C10
hali heyatida C1	iz	makam, taht.
yanida G19	-ęa	(paŧalıq i.) C64
üstide C13, 14, 35	izde-	izlemek, takip etmek
bir ayning bu terepide C20	-p	i. h'eç yerdin tapalmedim C21
bu teamning iŧide G51	izenguluq	taban
atimisning vaxtida C5		
terepide C37		
çep terepidin C32		
kılıçni ğilapidin C53		
t'ögesni C26, 27, 28		
bularning tecribiske C43		
qoy 'egisini C69		
		K
	-qa (-ke, *-ęa, -ge, -a, -e)	Verme hali
		qalıqqa C7
		qıŧqa C52
		tecribiske C44
		nezerbenlikke C44

bazağa C69, 76		q. kesse kele atam H12
yolğa C8, 9	qalıqa	horluğa, zillite, hakir olmağa
talağa C49		fr. xor
izğa C64 . ,		q. qalğunçe
patşağa C52	qalı-	bakmak «kara-
başığa C53	-saq	q. olturuptu C42
aldığa C11, 19, 46, 49	qalpuq	dudak. bk. "hayvanın dudakları, insanlarda kalın, kabarık dudaklar" (WB); kâlpük "alt dudak" (Le Coq-Spr.) bk. üstün qalpuq, altın qalpuq
emriğa C48		
veziriğa C45 .		
manga C56		
sanga C58		
toyğa H5	qamçı	kamçı
azı aminingğa H21	-m	k. G10
kimge H5, 14	-qan (-ken,	İsim-fiil
nemege C39	-ğan, -gen)	
sirkêge C40		(qoy satqan kişi) C71, 73
şeherge C40		(qoy satqan kişni) C70
yege C7, 43		baqıtqan C61
öyge C45, 48; 59		yatqan yerimge C62
ademge C16		tapqan C57
Özge C77, 79		bir tuqqanni C25
yerige C17		tuqqan mu C56
yerimge C62		tang atqanda
sizlerge C11.		yolğa çıqqandin kin C9
xenimlerge L7		kişi tonomaytqan yege C7
mimanlerge C66		eken C1, 50, 51, 73
musapirlikge C64		ketken yerige C17
qaysınglığa C22		boğan C71
çoqamlığa L3		burağan C65, 66
mollamlığa L5		mangğan C36
taxte C59		qalğan C6
ne zaman		sorğan C16
q. kelesen H10, 15		bamağan G5
ayak «ar. qadem		qalğanni C76
(şeherge q. yetti) C18		degen G11, 15
qalmak		kelgen C11
q. miraslerini C6		ölgen H21
q. ni bilmeymen C76		yegen C34
(qalıqa q.) :C7	qan-	kanmak, doymak
(qoza yetim q.) C74	-may	(azı amınığa q. ölgen) H21
(xotnung q.) H18	qançıq	kancık, dişi
(şeker toğraqlaring q.) H2		q. ittim C75
(ala topaqlaring q.) H3		(qozamni q. emitip) C75
(cağal eçkülering q.) H4	qağdağ	nasıl
(ala baytallaring q.) H7		q. çidamen H22
(qoy qozalaring q.) H8	-qari	isimden isim, istikamet
(balelering q.) H9		taşqari C46
(atimizdin q.) C5	qaş	kaş
kırlangıç. Serçe büyüklüğünde	qaydağ	nasıl, hangi
göçmen bir kuştur. Siyah-kırmızı		q. töge C12
kanatları vardır, viran yerlerde		q. bilding C33, 36, 38, 41
yuva yapar, uğursuz sayılır (Şekür	qaysınglığa	hanginize
Turan)		her q. C22

qazara	tesadüfen q. atsi ol bay öldi C2 q. bir cengelde ketipasam C21 q. satqılı bazağa açıqtım C75	-ip	k. pağan C10 k. pasam C21 k. paritti C9 k. parittük C30
-ke	Verme hali bk. -qa	key-	giymek
keç	geç (u şeherge k. kirdi) C18	-dim	k. kepenek tonni G19
kel-	gelmek	qıçqır	çağırmak
-ip	ekelip C68	-di	(vezirni q.) C65
-gen	k. adem C11	-dim	(yatqan yerimge k.) C63
-di	(aldığa g.) C11 ekeldi C26 (tutup k.) C70	kıl-	kılmak. bk. gı-
-e	(kesse k.) H12, 13	-ip	(haqiqat q.) C24 (meslehet q.) C77
-esen	(qaçan k.) H10, 11	-gili	(miman q.) C65
-tür	(tepip k.) C69	-di	(meslehet k.) CS (emri q.) C45 (ğezneçi q.) C79 (vezir q.) C79
kekidek	yemek borusu. Krş. kegir- "gegir- mek" (DLT), kääkkirtäk "gırtlak, hançere" (Menges-Glossar)		(mehram q.) C80 (resubul q.) C80 (özge yıqın k.) C78
kela	iğdiş edilmiş öküz.		(erz q.) C24 (hökmi q.) C47
-lerining	k. quruqları L2 k. munguzleri L3 k. tuvaqleri L6	-iştı	(meslehet q.) C8
qelem	kalem q. düvet L5	-qılı	Zarf-fiil. bk. -keli
-keli, (-qılı		-ptu	(çong q.) C75
-gılı, -ğılı)	Zarf-fiil	qısmet	kısmet
	emitkeli C74 yitkeli C20 satqılı C76 qılğılı C65 sigili C42	qış	q. i ilahi
-ken	İsimden fiil. bk. -qan	-qa	yan, karşı, huzur. bk. kçş (anesining, q.) G52
kepenek	kepenek k. tonni G19	qızıl	kızıl q. gulum G13
kepişmesi	mes ve üstüne giyilen meşin ayakkabı, yemeni kepiş ←fr. kefş (xenimlerge k. bolsun) L7	qız	kız
kēs-	kesmek	-ni	(dolannıng q.) G1
-ip	(otni k.) C34	ki	ki. ilgilenme zamiri dedi ki C13, 50, 68 emri qıldı ki C45 cuvap berdi ki C30 eyitti ki C27, 72 soridi ki C70 ködi ki C57
-emen	(başingni k.) C55, 67		tögening ki üstide C35
kes-	gitmek ←ket-	kiçki	küçük, yavru
-se	qalğaç k. kele H12 sopi k. kele H13	-de	(qoyung k.) C71
keş	karşı, yan, huzur. bk. kış (anesining k.) C65	kim	kim
-tin		-ge	(bizni k. taşlap) H5, 14
ket-	gitmek	kin	sonra (ēindin k.) C15 (ölgendin k.) C2 (çıqqandin k.) C9 (ikki üç saattin k.) C16 (beş altē kundin k.) C17
-ken	k. yerige C17		
-geli	(çıkıp g.) C4	kindik	göbek deliği
-ti	(aldida k.) G9 (yanida k.) G10	kir-	girmek
-ting	(taşlap k.) H5, 14		
-eli	(kişi tonomaytqan yege k.) C7		

-ip	(aldiğa k.) C19		k. mescitte C18
-di	(şeherge keç k.) C18	kōngel	gönül
kiprik	kiprik		k. xoşi G15
kişi	kişi, insan	-i	(yaning kongli) G7
	k. tonamaytqan yege C7	kōy-	yanmak
	(qoy satqan k.) C72, 72	-ittim	(eningqa k.) C62
-ning	(bu k. tōgesni) C27	kōz	göz
	(bu tōrt k. ketken yerige) C17	-i	(ong k.) C13
-ni	(qoy satqan k.) C70	-ini	(alayitti k.) G4
qoboga	kaburga	-nüng	(ong k. köliqını) C28
qok-	korkmak	-ümüz	k. tüşti C42
-up	(anəsi q.) C55	kōz çanaqi	göz yuvası
	(vezir q.) C67	kōz oynağuçı	göz bebeği
-ti	(anəsi q.) G58	kōznüng qaraqı	gözün karası
-umen	(başimdin q.) C72	kōznüng eqı	gözün akı
qol	kol, (bütünü). Krş. beş maltaq	qulaq	kulak
	kol, işek qol, otru qol, yan qol,	qulak yumişqi	kulak memesi
	çimçilq qol.	quruq	kuyruk
qoltuq	koltuk	-leri	(kelalarning q.) L2
qosaq	gōbeğın yukarısı	quy-	koymak.bk.qoy-
qoşaq	koşuk, türkü, şarkı	-up	(işikni yepip q.) C50
-i	(balelarning loylang q.) L1		(obdan yemek q.) G46
qoşumâ	iki kaşın ortası. "qoşumâ qaş"	küçkü	yavru, enik
	çatık kaş (Şekür Turan)		k. C79
qoy	koyun	kün	gün bk, gün
	q. qozalaring H8		(neçük k.) C9
	q. ěgisi C69		(bir k. vaxtni) C62
	q. satqan kişi C71, 73	-din	(beş altê k. kin) C17
	q. satqan kişni C69	-ümüzni	k. aleli C8
-umning	(satqan q.) C73	kündüz	gündüz
-ungni	(bu q.) C70	-i	k. taxte olturup C59
qoy-	koymak. bk. quy-		
-di	(yahşi yemeklerni q.) C49		L
qovuz	yanak		
qoza	kuzu	-l-	Fiilden fiil
	q. C73, 74		tuğuldung C64
-mni	q. qançiq emitip C75		tepilmaydu G16
-laring	(qoy q.) H8	-la (-li)	İsimden fiil.
kō	kōr		otlap C32
-liqını	k. eningdin bildük C32		taşlap H5, 14
	(ong kōznüng k.) C28		anglanglar C47
kō-	gōrmek		anglatti C52
-di	(anəsi k. ki) C57		yığlaydu H1, 17
	(bir tōgening izni k.) C10	-lar (-ler)	çokluk
-düng	(tōgesni k. mu) C26		ular C12
-mey	(balangning yüzni k. ölgen) H20		bular C47
-medim	k. deydu C24		bularni C48
-medik	k. dep C77		bularning C30, 43, 48
-medim	k. deydu C24		quruqlari L2
medik	k. dep C77		toğraqlaring H2
-müdük	(tōgengni k.) C16		topaqlaring H3
-meseng	(sen bularning tōgesni k.) C28		qozalaring H8
kōhne	eski, yıkık		baytallaring H7

	sizler C46	tögemni C24
	sizlerge C11	tögemning C23
	mimanlerge C66	nemem C74
	xenimlerge L7	nepsim C60
	yemeklerni C6	devletim G14
	miraslerni C6	atim G9 .
	baleleri H1	yarim G5
	tuvaqleri L6	vezirim C70
	munguzleri L4	braderlerim C22
	malleri C4	başimdin C72
	nişanelerini C23	yerimge C62
	mal emvallerini C3	oğlum C58
	puxralerining C59	yutum G11
	eçkülering H4	gulum G13
	balelerning L1	qoyumning C73
	braderlerim C22	yutumizda C7
	balelering H9	sözüm G54
	kelalerning L2, 4, 6	-ma (-me, -mı, -mi, -mü) Olumsuzluk
-hg	İsimden isim. bk. -lıq	bamağan G5
-lıq (-lik, -lığ)	İsimden isim.	tapalmedim C21
	tatlıq C39	kömedim C24
	rastlıq C54	kömeseng C28
	paşalıq C64	bemeseng C54
	yoqlıq C34	bulmısa C67
	yoqlıqını C29, 33, 35	uçrimidi C12, 23
	balıqını C36, 38, 40	kömüdük C16
	atıqlıqını C29	mal
	çiyaylıqını C41	mal
	ğeriplik G12	m. emvallerini C3
	musapirlikge C4	-leri
	nezerbenlikke C44	-lerni
	köliqını C28, 32	mang-
	çoqanlığa L3	-gan
	mollamlığa L5	-gıçe
-li	İsimden fiil. bk. -la	-di ,
-lik	İsimden isim. bk. -lıq	(bille m.) C77
lox	pacaxning k. gōşi	manga
loylang	harmanda hayvanların iyi çalışmaları ve sürücünün de sıkılmaması için ekseriya uzun hava şeklinde söylenen türkü. Büyük küçük herkez söyler. (balelerning 1. qoşaqi) L1	bana
		m. degin C55
		(ğeriplik m. yetti) G12
		gözetlemek
		mara-
		-nglar
		-di
		(sizler taşqari çıqıp m.) C47
		(işikni yepip quyup m.) C50
		-may (-mey) Zarf-fiil
		qanmay H21
		somay G6
		kömey H20
-m	1. teklik iyelik anam. G14, 16 atam H2-16 balam C55, H18, 19, 20, 21, 22, 23 qozamni C75 tögem C20	-may Olumsuz zarf-fiil ←may-u
		yumaydu G2
		tepilmaydu G16
		baralmaymen G6
		alalmaymen G8
		bilmeymen C76
		tonamaytqan C7
		-me Olumsuzluk. bk. -ma

mê	Soru bk. mu	more	omuz
mehram	yaver	mu, me	Soru
-mek	m. qildi C79		ködüng mu C26 "
	Fiilden isim		êmes mu H19
	yemek C46		meni sen tuqqan mu C56
	yemeklerni C49		uçradi mu C11, 22
	ben		yok mudi C13, 15
	m. C56, 58, 60, 66, G6, 8		ba mêdi C14, 15
	m. sen tuqqan mu C56	munguz	boynuz
-mg	m. bir tögem C20	-leri	(kelalerning m.) L4
-men	1. teklik kişilik alâmeti	musapir	misafir, gurbet
	yatamen G20	-ning	m. gepi C78 ,
	atamen G18	-likge	m. çıqip ketgeli
	kesêmen C55, 67	-mü	Olumsuzluk. bk. -ma
	bilmeymen C76	müraqul	seyis
	soraymen C54	-i	atangning atini baqıtqan
	baralmaymen G6		bir m. C61
	alalmaymen G8	-ni	m. yatqan yerimge qıçqırdım C62
menge	beyn	-müz	1. çokluk iyelik. bk. -miz
-mes	Geniş zaman olumsuzu. bk. -mez		N
meslehet	maslahat, iş	nailac	çaresiz, ilâcsız
	(ba m. bolup) C4, 8 "birlikte	nazük	n. bolup C16
	anlaşmak" m. kıl- C5, 8, 77		nazik
	"daniş-, düşün-, anlaş-"	-nci	yaning kõngli beg n. G7
-mey	bk. -may	İsimden	isim
mejde	gögüs		ikkincisi C13
mejde	mide		
-mez (-mes)	Geniş zaman olumsuzu.		n. suvaling bar C55
	yemez C34	neççi	nice, çok
	êmes H19		(bir n. yıl) C2
mezkur	mezkur	neçük	sayısız, çok, pek çok «ne-çe ök
	m. vezir C48		n. kün C9
-mı	Olumsuzluk bk. -ma	nehayet	çok, gayet »
-mi	Olumsuzluk bk. -ma		(aççığı n. yaman) C57
miman	yemeğe gelen misafir «fr.	neme	ne
	m. kılğılı C65		n. gôşi C66
-lerge	(men buruğan m.) C66		n. deyişidu C47
mıng-	yürüme bk. mang-		n. bilisen C29
-iptu	(aldimizda m.) C31		n. emip • C71
miras	miras	-ge	(şirin tatlıq n.) C39
-lerni	(atimizdin qalğan m.) C6	-m	(emitkeli bir n. yoq) C74
-mis	1. çokluk iyelik. bk. -miz	neps	nefs.
-miz (-mis		-im	(yaş n.) C60
müz)	1. çokluk iyelik.	nezerben	nezarethane
	aldimizda C31	-likke	n. buridi C44
	yutumizda C7	-ng-	2. teklik iyelik
	atimizdin C5		atang C58
	atimisning C5, 6		atangning C60, 61, 64
	künümüzni C8		balangning H20
	közümüzni C42		tögeng C12
	közümüz C42		tögengni C16
mollam	öğretmen		tögengning C13, 14, 15
-liğa	m. düvet qelem bolsun L5		suvaling C55

	başnıgıni C55, 67		mailemi C3
	azı amingğa H21		mal emvallerini C3
	sening H22		nişanelerini C23
	mening C20		qalğınni C76
	günaying C72		tuqqanni C25
	yüzingni G3		qolını C43
	toğraqlaring H2		yoqlıqını C29, 33, 35
	balelering H9		balıqını C36, 38, 40
	qozalaring H8		kölıqını C28, 32
	baytallaring H7		atıgılıqını C29
	eçkülering H4		ğıyyağlıqını C29, 41
-ng	2. teklik dilek-emir	-ning (-ning, -nung, -nüng) İlgi	ademning C26
	bering C24		törtning C12, 50
-ngiz	2. çokluk iyelik		teamning C51
	veziringiz C76		itning C51
-nglar	3. çokluk dilek-emir		şeherning C19
	marenglar C 47		sizning C76
	anglanglar		bizning C31
	salınglar C46		yaning G7
rung	Yükleme bk. -ni		musapirning C78
-ni (-ni)	İlgi. bk. -ning		dolaning G1
	Yükleme		kişining C17, 27
	jşikni C49		tişning C17, 27, 32
	bizni H5, 14,		tögening C10, 33, 34, 35
	birni C78, 79		tişining C26
	tonni G19		dadisining C2
	otni G34		anesining C52, 53, 65
	düşmenni G18		tögemning C23
	yani G17		qoyumning C73
	müraqulni C62		atimisning C5, 6
	izni C10		atangning C61
	qılıçni C53		balangning H20
	vaxtni C62		tögening C13, 14, 15
	kişni C70		puhxralarning C59
	vezirni C65		kelalarning L2, 4, 6
	yüzni H20		balelarning C1
	atini C61		eningdin C63
	ğöşini C68		dehqanning C1
	erzini C59		paşaning C48
	qızini G1		yolning C37
	közini G4		atangning C60, 64
	yenini C42		oğlıning C57
	başingni C55, 67		patşasınıning C19
	rastingni C67, 71		bularning C28, 30, 43, 48
	tögeningni C16		xotnung H18, 19
	yüzingni G3		xotunnung C38
	tögemni G24		közning C28 •
	tögesni C26, 27, 28		
	qozamni C75		
	ęgisni C69	nişane	nişan, alamet, belirti
	künümüzni C8	-lerini	(tögemning n.) C23
	yemeklerni C49		
	bularni C48	-nung İlgi. bk. -ning	
	miraslarni C6	-nüng İlgi bk. -ning	

O			kendi
obdan	iyi		ö. yutum G11
	o. anglanglar C47		ö. yutumizda C6
	o. yemek C47	-ge	ö. resubul qıldı C79
ogan-	uyanmaq, kapılmak, tutulmaq,		ö. yığın qıldı C78
	meyletmek		(özdün ö. meslehet qılıp) C77
-di	(yaş nepsim o.) C61	-dün	ö. özge meslehet qıldı C78
oğl	oğul		ö. talağa çıqti C49
-ı	(bir dehqannıng tört o.) C1		
-ining	o. aççığı C57		
-um	o! C58	-l'	Zarf-fiil.
oq	ok		dep C11, 22, 24, 26, 30, 33, 38,
	o. bilen yani G17		69, 77, G18, 20
oqrek	köprücük kemiği		uçrap C11
ol	O		taşlap C21
	o. bay C2		aldap G8
	o. mallerni C3'		otlap C32
ol-	toplanmaq		izdep C21
-işiptu	(çümüle o.) C37		çıqıp C4, 47, 65, 69
otur--up	oturmaq		qılıp C24, 77
-uptu	(taxte o.) C59		baqıp C48
-dung	(sigili o.) C42		emip C71
	(paşalık izğa o.) C64		emitip C75
ong	sağ		kirip C19
	o. közi C13		elip C68
	o. köznüing köliqını C28		bilip C62
orun	yer, yatak		çerip C60
-de	(bir o. yattuq) C63		yeyip C50
ot	ot		tepip C69
-ni	(töge yigen o.) C34		ekelip C68
	o. kesip yemez C34		siyirip C35
otla-	otlamak		kesip C34
-P	(çep terepidin o.) C32		dinip C43
otipraq	ayrılık ateşi ←fr. ot-i firak		bisip C42
-ında	(sening o.) H22		ketipparittük C30
otru	orta		ketipparitti C9
otru qol	elin orta parmağı		ketippağan C10
otru put	ayağın üçüncü parmağı		ketippasam C21
öl-	ölmek		bolup C4, 8, 16, 44, 52, 63
-üp	(anêsi ö.) C74		burup C25
-gen	ö. balam H21		sorup C59
-gendin	ö. kin C2		turup C77
-di	(kazara ö.) C2		olturup C59
-düing	(kömey ö.) H20		tutup C70
-türüp	(qoy ö.) C68		quyup C46, 50
öpke	ak ciğer		qoqup C55, 67
öt	safra kesesi		tutturup C25
öt-	afetmek, bağışlamak		tapturup C24
-tüm	(her günaying bolsa ö.) C73		ölüp C74
öy	ev		tüşüp C41
-ge	ö. çerip C59		püşürüp C66
	(xilbet ö.) C45, 48		öldürüp C68

-ptu	Geçmiş zaman aptu C70 qıptu C75 yeptu C35 mingiptu C35 olturuptu C42, 43	-lıq resubul	r. bile cuvap C54 gözetleyici r. qıldı C79
pa-	varmak. bk. par-, ba-, bar-	-s	3. teklik iyelik bk. -i
-ğan	(ketip p.) C10, 21	-sa(se)	3.teklik şart bolsa C33, 69, 73 baqsa C77 bulmısa C67 kesse H12, 13
-sam	(ketip p.) C21		saat
pacaxning lox gōşi baldır		saat	saat
pacaxning songiki oyluk kemiği		-tin	(ikki üç s. km) C10
par-	varmak. bk. ba-, bar-, pa.	sag	sağlam (tişi s. bolsa) C33
-itti	(ketip p.) C9	sağra	kalçanın üstündeki kaba etler
-ittük	(ketip p.) C31	sağrı	bacağın arka kısmında kaba et ile diz arası
padişa	padişah p. C43 p. sodi C26 p. soridi C30 p. eytti ki C30 p. yi alem C30 p... burup C25	-saq	1. çokluk şart qalısaq C42
-di	(çong p.) C58	sal-	koymak, sermek.
paşa	padişah p. C64, 65, 68, 70, 72, 77, 78	-inglar	(dosqan s.) C46
-rung	p. emriğa C48	-di	(dosqan s.) C49
-lıq	p. izğa C64	-sam (-sem)	1. teklik şart sosam C24 sorisam C23 ketipasam C21 desem G3
patişa	padişah p. C45	sanga	sana s. rast cuvap berey C58 s. bir sözümlük bar C53
patşa	padişah p. C38, 50, 56 p. berğazap bolup C52 p. yi alem C39	sat-	satmak
-ğa	p. anglatti C52	-qan	s. qoyumning C73 (qoy s. kişi) C71, 73 (qoy s. kişni) C70
-sıning	(u şeherning p. aldiğa) C19	-qili	s. bazağa açıqtım C76
peşane	alın	-se	3. teklik şart bk. -sa
prak	ayrılık $\leftarrow$ fr. firaq Otiprakında H22	seher	seher s. vaxtida C59
puxra	. tebaa $\leftarrow$ fr. fuqara p. erzini C59	-sem	1. teklik şart Bk. -sam
-lerining		-sen	sen s. C27, 56, 63, H15
putnung alıqını tabanın ön kısmı			s. otipraqında H22
putnung uçi	ayağın önü	-ing	s. soraymen C54
püşür-	pişirmek	-din	2. teklik şahıs alâmeti
-üp	(neme gōşi p.) C66 p. bedik	-sen	kelesen H10, 15 bilisen C29
püt	bitmek, sona ermek p. C80	-seng	2. teklik şart (cuvap bemeseng) C54 kōmeseng C28
-ti			3. teklik iyelik bk. -i
	R	-sı	atlı asker, süvari. fr. $\leftarrow$ sipâhi
rast	doğru ir. cuvap C56, 58	sıpa	
-ingni	r. eyt C67, 71		

	s. burup		ş. tatlıq nemege C39
-si	3. teklik iyelik. bk. -i	şu	şu
si-	işemek	-di	(atangning işi ş.) C60
-gili	s. olturuptu C42		T
sirkê	sirke	-t-	Fiilden fil tügettük C6 anglattı C52 baqıtqan C61 emitip C75 emitkeli C74 köyittim C62
	s. C40		
	s. bilen şinê C36		
	(şinê bilen s.) C74		
	(şinê s.) C29		
-ge	(çümüle s. amraq) C40		
siyr-	sıyırmak		
-ip	(otni s. yeptu) C35	-t	←tururu tonamaykan C7
siz	sız		
-ning	s. veziringiz C76	tağaq	kürek kemiği
-ler	s. taşqariçiqıp C46	taxt	taht
-lerge	s. töge uçredi mu C11	-e	t. olturup C59
so-	sormak. bk. sor-, sora-	tala	dışarı
-may	s. baralmaymen	-ğa	t. çıqtı C49
-di	(dep s.) C26, 36, 41	tamğaq	damak
-sam	s. kömedim deydu C24	tang	tan
songalcaq	topuk		t. atqanda C19
songıq	kemik	tangli-	kaldırıp tutmak, uzatmak
sopi	bir cins kuş	-di	(qılıçni başığa t.) C53
	s. kesse kele H13	tap-	bulmak
sor-	sor-, bk. so-, sora-	-qan	(zinadin t.) C57
-up	(puxralerining erzini s.) C59	-almedim	(izdep hêç yerdin t.) C21
-gan	s. ademge C16	-turup	(tögemni t.) C25
-aymen	(sendin s.) C54	taram	dalgalı, dağımık
sori(a)-	sormak. bk. s-, sor—, so—.		(qızıl gulum t. taram) G13
-di	(vezirdin s.) C66	taşqari	dışarı
	(dep s.) C12, 30, 33, 39, 70		t. çıqıp C46
-sam	(dep s.) C23	taşla-	bırakmak, atmak, terketmek
sönggeç	kalça	-p	(bizni kimge t. ketting) H5, 14
söz	söz	tatlıq	tatlı
-üm	(sanga bir s. bar) C54		(şirin t. nemege) C39
-sun	3. teklik dilek-emir	-te	Bulunma hali. bk. -da
	bolsun L3, 7	team	yemek
suval	sual, soru	-ning	t. işide C51
-ing	(ne s. bar) C55	tecribi	tecrübe
		-ske	(bularning t.) C44
	Ş	texsi	tabak. bk. başning texsisi
şehar	şehir	teqım	dizin arka kısmı
-ge	ş. keç kirdi C18	tep-	bulmak. bk. tap-
	ş. qadimi yetti C18	-ip	(qoy egisni t.) C69
-ning	ş. patşasının aldiga C19	-ilmaydu	t. ata anam G16
şeker	şeker	terep	taraf
	ş. toğraqlaring H2	-ide	(yolning bür t.) C37
	pekmez	-idin	(çep t.) C32
Şinê	ş. sirkê C29	-ti	3. teklik geçmiş zaman. bk. -di
	ş. bilen sirkê C14	-tik	IV çokluk geçmiş zaman. bk. -dik
	(sirkê bilen ş.) C36, 40	til	dil
	şirin	-tim	1. teklik geçmiş zaman. bk. -dim
şirin			

-tin	ayrılma hali. bk. -din		(bu t. kişinin) C17
-ting	2. teklik geçmiş zaman. bk. -ding		(bir dehqanning t. oğlu) C1
tiş	diş	-ning	t. biri C50
-i	(uttu t.) C15		t. çongu C12
	(tögening t.) C33	-i	töriti yolğa çıqti C8
-ining	(uttu t. yoqlıqını) C28	töt	dört. bk. tört
-ning	t. yoqlıqını C35		t. dane C77
	(uttu t. yoqlıqını) C32	-i	t. ba meslehet bulup C4
tiz	diz	-eylen	(bu t.) C26
toğraq	beyaz meşe	-eylenni	(paşa t. özge yıqın qıldı) C78
-laring	(şeker t.) H2	-tu	Fiilden fiil.-tur-yaptırma. bk. -tur
toğri	doğru	tuğ-	doğmak. bk. tuk-
	(gepi t. çıqti) C78	-uldung	(sen t.) C64
toqqus köz	kuyruk sokumu	-tuq	1. çokluk geçmiş zaman. bk. -dik
tomo	damar	tuk-	doğmak. bk. tuğ-
ton	elbise	-kan	(meni sen t. mu) C56
-ni	(kepenek t.) G19	-qanni	(tört dane bir t.) C25
tona-	tanımaq	-tur- (-tür -tu)	Fiilden fiil, yaptırma-
-maytqan	(kişi t. yege) C7		tapturup C24, 25
topaq	1-2 yaş arasında içdiş edilmiş öküz		olturup C59
-laring	(ala t.) H3		keltür C69
toy	düğün		öltürüp C68
-ga	yarım barmağan t. G5		oltudung C64
töge	deve	tur-	durmak
	t. sorğan ademge C16	-up	(paşa t.) C77
	t. yigen otni C35	tut-	tutmaq
	t. uçrimidi C23	-up	(qoy satqan kişni t. keldi) C70
	t. çigisi C16	-turup	(tört dane bir tuqqanni t.) C25
	t. mangan yolning C36	tuvaq	tırnak
	(bir t.) C31	-leri	(kelalarning t.) L6
	(u t.) C31	tüge-	tükenmek
	(sizlerge t. uçradi mu) C11	-di	(malleri t.) C4
	(her qaysinglığa t. uçradimu) C22	tüget-	tüketmek
	(ular t. uçrimidi dedi) C12	-tük	(atimisning kalğan miraslerni
	(qaydağ t.) C12		yedik, iştik t.) C6
-ning	t. izni C10	-tük	1. çokluk geçmiş zaman bk. -dik
	t. tişi C33, 34	-tüm	1. teklik geçmiş zaman. bk. -dim
	t. ki üstide C35	-tür-	Fiilden fiil, yaptırma. bk. -tur-
-din	t. tüşüp C41	tüş-	inmek
-m	(mening bir t.) C20	-üp	(tögedin t.) C41
-mning	t. nişanelerini C23		(közümüz t.) C42
-mni	t. tapturup C24		
-ng	t. qaydağ töge çdi C12		
-ngning	t. uttu tişi C15 •		
	t. üstide C13, 14	u	o. bk. ol
-ngni	t. kömüdük C16		u yede C7
-sni	(bularning t.) C		u şeherge C18
	(bu ademning t.) C26		" u şeherning C19
	(bu kişinin t.) C27		u töge C31
tört	dört bk. tört		u töt dane musapirning C12
	t. dane yolaçi 2C21	-lar	u. C12
	t. dane yolaçini C45		
	t. dane bir tuqqanni C25	-u-	buruğan C65), 66

U

-u	3. teklik iyelik. bk. -i törtning çongu C12	ya	yeytti C34 ya, veya, yoksa. fr. bağlama edatı (meni sen tuqqan mu y. zinadın tapqan mu dedi) C56
uç	sırt	yahşi	iyi, güzel
uçusta	sırtta	yan	y. yemeklerini C49
uçra-	u. şinç atıqlıqını C29	yan	yan, nezd. bk. yen
-p	tesadüf etmek	-ida	(qamçim y. ketti) G10
-di	(yolda u.) C11	yan put	ayağın ikinci parmağı
(i)-midi	(yolaçı u.) C22	ya	yar, sevgili. bk. yar
uttu	(töge u.) C11, 22	-ning	y. degen köngel xoşi G15
	(töge u.) C12, 23	ya .	y. köngli G7
	orta, ön	-ni	yay
	u. tişi C15	yar	(oq bile y.) G17
uy	u. tişining yoqlıqını C28, 32	-im	yar, sevgili. bk. ya
-dek	öküz	yaş	y. G5
	u. alayitti közini G4	yaman	genç
	Ü	yaman	y. nepsim C60
üç	(ikki ü. sattin kin) C10	yaman	şiddetli, müthiş, amansız. (açığı nehayet y.) C57
üçey	bağırsak	yat-	yatmak
üçün	için	-qan	y. yerimge C62
	(tögening tişi yoqlıqı ü.) C34	-ti	(mescitte y.) C18
-ür-	Fiilden fiil, yaptırma.	-tuq	(ëning bilen bir orunde y.) C63
üst	paesürüp C66	-amen	(gulxanda y. dep) G20
-ide	üst	-itti	(öyge çerip y.) C60
üstün qabırcıq	(tögening ü.) C13, 14, 35	ye-	yemek
	Üst dudak	-mek	(obdan y.) C46
	V	-gen	(yaxşi y.) C49
vaxt	vakit, zaman	-di	(töge y. otni)
-ida	(qoza êken v.) C73	-dük	(mallerni y.) C3
	(seher v.) C59	-ptu	(mal emvallerini y.) C3
-ni	v. ğelimet bilip C62	-ytti	(atimisning qalğan miraslerini y.) C6
vay	vay, ah	-mez	(otni siyrip y.) C35
	v! H6, 11, 16, 23	ye .	(otni kesip y.) C34
veled	çocuk	-ge	(otni kesip y.) C34
	v. i zina ,C51	-de	yer. bk. yer
vezir	vezir	-din	(qolını y. dinip) C34
	v. C52, 67, 69, 79	-in	(kişi tonamaytqan y.) C7
	(mezkur v.) C48	-de	(u y.) C7
-din	v. soridi C66	-din	(bir y.) C41
-ni	(buruğan v.) C65	yen	(heç.y.) C21
-im	(bu v.) C70	-ini	yan, nezd bk. yan
-ingiz	(sizning v.) C76	yer	(çep y.) C42
-iga	v. emri qıldı C45	-ige	yer. bk. ye
	Y	-imge	(ketken y.) C17
-y-	Bağ ünsüzü	yenge	(yatqan y.) C62
	deyişidu C47	yen	yeni
-y	Zarf fiil -yu	yen	y. eppegen xotnung H18
	deydu C24	gene	gene
	soraydu C54	yep-	y. biri C14, 15, 51
	yığlaydu H1, 17		kapamak.

-ip	(işikni y.) C50		y. çıktı C8
yet-	yetişmek, erişmek		y. çıqqandın kin C9
-ti	(bir şeherge qadimi y.) C18	-ning	y. bür terepide C37
	(ğeriplik manğa y.) G12	-da	y. uçrap C10
yetim	yetim		y. sizlerge töge uçradi mu C11
	(qoza y. qaldi) C74	yolaçi	yolcu
yetti	yedi		(tört dane y.) C22
	y. küçkü C74	-ni	(tört dane y.) C45
yıgla-	ağlamak	yu-	yumak, yıkamak
-ydu	(baleleri y.) H1	-gin	y. desem yüzini G3
	(dadisi y.) H17	-maydu	(ayda y. yüzini) G2
yıqın	yakın	yut	yurt
	(özge y. qildi) C78	•um	(öz y.) G11
-yi	farsça tamlama. bk. -i	-umizda	(öz y.) C7
	paşayı alem C19, 72	yüz	yüz
	patşayı alem C39	-ini	(ayda yumaydu y.) G2
	patdışayı alem C30	-ingni	(yugin desem y.) G3
yil	yıl, sene	-ni	(balangning y.) H20
	(bir neççi y.) C2	yüznüng	songıki elmacık kemiği
yit-	yitmek, kaybolmak		
-keli	(mening bir tögem yitti y. bir		Z
	ay boldi) C20		
-ti	(tögem y.) C20	zada	zade
yoq	yok		(haram z.) C50
	(ong közi y. mudi) C13	zamane	zaman
	(uttu tişi y. mudi) C16		(her z.) C60, 62
	(emitkeli bir nemem y.) C74	zina	zina
-lıqı	(tögening tişi y. üçün) C34		(veledi z.) C51
-lıqını	(uttu tişining y.) C29, 33	-dın	z. tapqan C56
yol	yol	zor	büyük
	e. mangdi C9		z. baydi C1

BİBLİYOGRAFYA VE KISALTMALAR

- Almasy Dr. Georg V. von Almasy, *Sentralasien die Urheimath der Türk-völker*, KSz III.
- DLT Besim Atalay, *Lügat-it-Türk Diziñi "Endeks"*, T. D. K., Alâttin Kırıl Basımevi, Ankara 1943.
- Le Coq-Spr. Albert v. Le Coq, *Sprichwörter und Lieder aus der Gegend von Turfan*, Leipzig-Berlin 1911.
- Le Coq-Volks. Albert v. Le Coq, *Volkskundliches aus Ost-Türkistan*, Berlin 1916.
- Le Coq-Land. Albert v. Le Coq, *Von Land und Leuten in Ost-Turkistan*, Leipzig 1928.
- Karaç. Saadet Çağatay, *Karaçayca birkaç metin*, DTC. Fak. Derg. IX.
- Eckmann. Janos Eckmann, *Bolmasa kelimesine dair*, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1954.
- Alt. gr. A. v. Gabain, *Altürkische Grammatik*, Leipzig 1950.

- Özb. gr. A. v. . Gabain, *Özbekische Grammatik*, Leipzig und Wien
- Çiltan. Martin Hartmann, *Die Geschichte von den Vierzig Leibern (Çiltan) I. Ein türkischer Text aus Jarkent*. MSOS 8: 2, Berlin 1905.
- Uzb. T. Gunnar Jarring, *Uzbek Textes from Afghan Turkestan, with glossary*. Leipzig-Lund 1938.
- Jarr. Stud. Gunnar Jarring, *Studien zur einer osttürkischen Lautlehre*, Lund 1933.
- Material I. Gunnar Jarring, *Materials to the knowledge of Eastern Turki I*. Lund 1946.
- K M Ramazan Karça-Dr. Phil. Hamit Zübeyr Koşay, *Karaçay-Malkar Türklerinde Hayvancılık ve Bununla İlgili Gelenekler*, Ank. Univ. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. yayınları No. 101, TTK. Basımevi, Ankara 1954.
- Adalekok. I. Kunos, *Adalekok a Jarkendi (keletazsiai) törökseg ismeretehez*, KSz 6: 2-3, Budapest 1905.
- Menges-Volks. Dr. Karl Menges, *Volkskundliches Texte aus Ost-Türkistan, aus dem Nachlass von N. Th. Katanov*, Berlin 1933.
- Menges-Glossar. Dr. Karl Menges, *Glossar zu den volkskundlichen Texten aus Ost-Türkistan II.*, Wiesbaden 1955.
- WB Wilhelm Radloff, *Versuch eines Wörterbuches der Turk-Dialecte I-IV*, St. Petersburg 1893-1911.
- ETG G. Raquette, *Eastern Turki Grammar*. Practical and Theoretical with Vocabulary, MSOS 15: 2, 17: 2, Berlin 1912-1914.
- ETD G. Raquette, *English-Turki dictionary*. Based on the dialects of Kashgar and Yarkand (Lunds Universitets arsskrift. N. F. Avd. 1. Bd. 23. nR. 4) Lund-Leipzig 1927.
- Cont. G. Raquette, *A contribution to the existing knowledge of the Eastern-Turkestan dialect as it spoken and written at the present time in the districts of Yarkand and Kashgar*, JSFou 25: 5, Helsingfors 1909.
K. Schriefl, *Bemerkungen zur Sprache von Kaşgar und Jarkend*, KSz 14 :1-2, 15: 1-3, Budapest 1913-1915.
- Shaw. Robert Barkley Shaw, *A sketch of the Turki language as spoken in Eastern Turkistan (Kashgar and Yarkand) with lists of birds and Plants by J. Scully*. P. 1-2 (Journal of the Asiatic society of Bengal. vol. 46-47) Calcutta 1878-1880.
Robert Barkley Shaw, *A sketch of the Turki language as spoken in Eastern Purkistan (Kashgar and Yarkand) tgother with a collec tion of extracts* P. 1. Lahore 1875.
- SB Şeyh Süleyman Efendi-i Buharî, *Lûgat-i Çagatay ve Türki-i Osmanî*, İstanbul 1296.
- TS *Türkçe Sözlük*, T. D. K., c. III. I., Cumhuriyet Basımevi, İstanbul 1944.
- Söz D. D. *Türkiye'de Halk Ağızlarından Söz Derleme Dergisi*, T. D. K., Maarif Matbaası, İstanbul 1939.